ئــابوریی هـەرێـم؛ ڕووبەرێـک بۆ مەســرەفگەرایی .. دانــا حەمیــد محمد

گومانی تێدا نییە کە هەرێمی کوردستان لە هەموو ڕوویەکەوە بەرخۆری و مەسرەفگەرایی کۆڵەکە سەرەکییەکانی تەنیوە و بڕستی هەناسەدانی لێبڕیوە. وە بواری چاککردن و چاکسازی، گۆڕانکاریی و بنیادنانەوە بۆ وەرچەرخان تێیاندا، بەرەو کایەکی باشتر و بوونی ڕووبەرێکی کەمتر لە مەسرەفکردن ئەستمە. ئەمەش دەرئەنجامی چەندین ساڵەی کەلتوری مەسرەفگەراییی لە هەرێمی کوردستان؛ کە بە پلەی یەکەم حیزب و ستەمکاریی حیزبی لێی بەرپرسیارە، کە هەموو شتێکیان کردوە بە مەسرەف و لەشکرێک لە ئینسانی مەسرەفگەرایان دروست کردوە، کە نیشانەی نەخۆشیین، یان دەردەئاماژەیەکن بۆ بوونی پانتاییەکی قوڵتر و ئاڵۆزکاویی تری دیارەی بەرخۆرییزم.

ئەوەی هەیە ژێرخانێکی ئابوریی وێران و کۆمەڵگایەکی شێوە تۆڕئاسایی بەناویەکداچووە، کە بەئاسانی جیاناکرێتەوە کە ئەم کۆمەڵەیەی کە دەسەڵاتی ئابوری و سیاسیان بەدەستەوەیە، دوور و نزیک پەیوەندییان بە ئابورییەوە نییە، بەڵکو قەیرانەکە لەوە مەزنترە کە کڵێشەیانە بیخوێنینەوە، بەڵکو سەرتاپا قەیرانێکی ستراکتۆری گشتگیرە و گرێدراوی بونیاد و درێژەپێدەری قۆناغە مەنگەکانی پێشووترە. وە کێشەی دەسەڵاتی کوردیی کە زیاتر لە ستەمکاریی حیزبیدا خۆی مانیفێست دەکات، مانەوە و بەردەوامیدان بەو دەسەڵاتە، کە شۆڕش و موقەدەسبوون بەشێکی دانەبڕاوە لێی بۆ ئەبەد مانەوە لەپێناو زیاتر مەسرەفکردنی بەرخۆریی. ئەزمونی حوکمڕانی کوردیی باشور، بە قەولی (بەختیار علی): “ئەم ئەزمونی حوکمڕانی کوردیی باشور، لە سەرتاسەری گۆی زەوی هیچ هاوشێوەیەکی تری نییە، هیچ پێناسە و مانایەک نییە بتوانێ تەفسیری بکات”. وە هیچ سیستەم و نیزامێکی جیهانی نییە ئینسان بتوانێت شێوازی حوکمڕانی حیزبی کوردیی باشور، لە چوارچێوەی ئەو سیستەمەدا تەئویل بکات. گومانی تێدانییە، کە نییە!

تاکە خاڵێکی زۆر گرنگ و جەوهەری کە حیزب بەردەوام کاری بۆ کردوە، هەیمەنەی ئابوریی ئەو هێزەی لەدەستدا بێ، ئابوری لە (٣٠)یی ساڵی ڕابردودا،

ئەوەی یەکەم وزەپێدەری مەسرەفگەرایی حیزبی کوردییە بۆ مانەوە، داگیرکردنی سەرتاپای ڕووبەری ئابوری و ئەو هێزە ئابورییە بووە کە بزوێنەرێتی بۆ مانەوەی مەسرەفکردنێکی ڕووت و کڵێشەیی.

لە ڕوانگەی (بۆدیار)ەوە کۆمەڵگای مەسرەفکار، ئەو کومەڵگایە کە سۆبێکتی خۆشبەخت بە ئەستورە دەکات". کە هەوو شتێک لەنێو فێڵ و فریوی تەڵەکاوی دونیای مەسرەفگەرايیدا نقوم دەبێ، شۆکێک بۆ کڕیار دروست دەکات کە بەخۆی نازانێ لەنێو هەیمەنەی مەسرەفکردندا سەرەولێژ دەبێتەوە بێئەوەی بەخۆی بزانێت. سۆبێکت لەنێو کەلتوری بەرخۆریيدا، ئەوەیە: خۆشبەخت بێ و بیر لە هیچ نەکاتەوە، پرسیار و گومان نەکات لە دەرئەنجامە ترسناکەکانی بەرخۆریزم.

دەبێ جیاوازی بکەین لە نێوان "کۆمەڵگای خۆشگوزەران/ مەسرەفی، کۆمەڵگای گەندەڵ/ مەسرەفی"، وە کوردستان لە نێوان ئەم دوو جۆرە لە کۆمەڵگا، زیاتر لە کامیانەوە نزیکە، گومانی تێدانییە کە کوردستان لە کۆمەڵگای (گەندەڵ/ مەسرەفی)ەوە زیاتر نزیکە و هەناسە وەردەگرێ. کە ئەمەش ستەمکاری□کی حیزبی سەرتاپا گەندەڵ و در□ژ□ودای دروست کردوە، کە نەوت و بەرخۆرییە، ئەم ئابوری نەوتە سوپایەک لە بەیعەتچی لە ئینسان ملکەچ و گوێڕایەڵ دروست کردوە کە لە خوێنەواری ئاستبەرزەوە بۆ نەخوێنەوار، لە ڕاستەوە بۆ چەپ، زورنای بۆ لێدەدەن و بەرگریی لێدەکەن، بەڵام بەرگرییەکی ناڕەوا لەو چەتەیی و تاڵانییەی ئابوریی مەسرەفگەرایی دەکەن. جۆری دووەمیان کۆمەڵگای (خۆشگوزەران/ مەسرەفی)یە نمونەی ئەم کۆمەڵگایە، وڵاتی ئیماراتی□، خ□□کەکەی لە ئەوپەڕی خۆشگوزەرانی ئابورییدا دەژین، هەرچیان بووێ دەستیان دەکەوێ و هەر کوێیان بووێ گەشتی بۆ بکەن. بەڵام بەرهەمهێنەری ئەم خۆشبەختی و بەرهەمهێنانە خۆیان نین، بەڵکو ئەو سەرچاوان□ی ل□ نەوت و سامانی کانزایی تری ژێر زەوی، کە لە وڵاتەکەیاندا هەیە، واتە تاکی ئیماراتیش بەرهەمهێنەر نین بەڵکو مەسرەف دەکەن و بەشێکن لەو کەلتوری مەسرەفگەراییەی کە بە گشتگیری جیهانی گرتۆتەوە.

ئەوەی هەیە لە کوردستان بەمانا ئابورییەکەی، ئابوریی نییە، بەڵکو کەلتوری مەسرەفکردنە. لە بچوکترین بۆ گەورەترین شت لە ئاستی تەکنۆلوژیا خەریکی مەسرەفکردنی کاڵایین. ئەوەی هەیە و زۆرجار قسەی لەسەر ناکرێ، ئابوری مەسرەفگەراییە، کە وەک بابەتێکی گشتگیر و قوڵ و ئاڵۆز، تۆڕێکی جاڵجا□ک□ئاسای دروست کردوە، کە سەرتاپای ئینسانەکان دەخۆن و مەسرەف دەکەن بێئەوەی بەرهەم بهێنن… کۆمەڵگای ئێمە بەهۆی ئەوەی خاوەنی کەلتورێکی خۆگرتوو نەبووە، ئەوەی

هەبووە لەرزۆک و فشەڵ بووە، ئەوەش هەبووە، وەک دوکەڵ بەهەوادا چووە. وە گەڕان لە کەلتوری مەسرەفگەرایی ئاسان نییە و پێویستی بەکات و ڕیشەی درێژخایەن هەیە، بۆ ئەوەی بگەین بە قۆناغی گەشەکردنی بەرهەمهێنان و تارمایی بەرخۆریی کەم بکرێتەوە، چونکە سەرمایەدارەکان لە کوردستان کە حیزب خۆیان دروستیان دەکەن، هەوڵی ئەوە دەدەن بە بەلاوەخستن و پەراوێزخستنی کەرتەی ئابوریی. چونکە خەڵکی کوردستان لەسەر ئەم مەسرەفگەرایییە ڕاهاتوون لەسەر ڕەحیەتی ڕووتی مەسرەفگەرایی ئابوریی.

دەکرێ ئابوری کوردستان کە سەرچاوەکەی نەوتە بە پلەی یەکەم، لەڕووە سیاسییەکەیەوە بە ستەمکاریی حیزبی وێرانکەر و لەڕووە ئابورییەکەیەوە، بە ستەمکاریی مەسرەفگەرایی ڕووت، ناوزەد بکەین… کە هەردووکیان بەربەستن لە وێرانکردن و لەناوبردنی ئابورییەکەی، سەرچاوەی ئەم قەیرانانە بەگشتی، پارتیی و یەکێتیین. وە ئەم پرۆژەی ئابورییە کە لە نەوتدا کورتکراوەتەوە، ئابوری نەوتیش بەرپرسە لە ئەو لەشکرە مەسرەفگەرایە کە شەپۆلێکی تاریکی تەڵئاسای دروست کردوە و گەندەڵییەکی فوتێکراو و ئاوساو کە نەوتی لە کاڵا یەکی ئابوری بەرهەمهێنانەوە گۆڕیوە بە کاڵا یەکی مەسرەفگەرایی چەتەیی مافیایی.

مەریوان وریا قانع، باوەڕی وایە: "کە پرۆسەی گۆڕین و کردەیی مەسرەف گۆڕدراوە بە ئایدۆلۆجیای مەسرەفی". ئەمەش ترسناک و وێرانکەرە، بەو مانایەی کە مەسرەفگەرایی تەنها نەبووە بە ژیانی ئاسایی خەڵک بەڵکو بووە بە هۆکارێکی ڕووتی باوەڕپێکراو لە شوناسی خەڵکدا. دیسانەوە (بەختیارعلی) "دەربارەی مەسرەفگەرایی نموونەیەکی جوان و واقیعی دەهێنێتەوە لەسەر عەقڵیەتی خۆرهەڵاتی کە کوردستانیش بەشێکە لە پاشخانی ئەو عەقڵیەتە. کە لە عەقڵیەتی مەسرەفگەرایی خۆرهەڵاتیدا کە باس لە گەشە دەکرێ بە پلەی یەکەم باس پرد و شەقام و خانوبەرە و ئوتێل و ریستۆرانت و رووکارەکانی تری مەسرەفگەرایی دەکرێ، دوبەی مۆدێلی هەرە زەق و گەمزانەی ئەو جۆرە گەشەیە کە لە ڕاستییدا پەیوەندی بە گەشەی ژێرخانێکی بەهێزی بەرهەمهێنانەوە نییە". وە لە کوردستان هەولێر نموونەی ئەو دوبەیزەدەیە کە بەشێکە لەو مەسرەفگەراییە، کە هیچ شتێکی هی خۆی نییە بەڵکو بەرپرسی مەسرەفکردنە، بەمانایەکی تر، هەولێر بەرهەمی ئابورییەکی ڕووتی مەسرەفگەرایە نەک بەرهەمهێنانی خۆماڵی.

خاڵێکی تری مەسرەفگەرایی پەیوەندی بە فیڕۆدانەوە هەیە، کاراکتەری مەسرەفگەرا خۆی لەنێو بۆتەی کاڵا و وەهمی جادوئاسای

نمایشی حەزی پڕ لە کاڵای مەسرەفی پەرت بووە و دونیای واقیعی و خەیاڵەی مەسرەفکردنی بە لێکجیا ناکرێتەوە. مەسرەفگەرایی هەروا ناتوانین قسەی لەسەر بکەین، چونکە مێژوویەکی نادیار و شاراوەی هەیە کە زۆربەی سیستەمە ستەمکار و دیکتاتۆرتەکان پەیوەندیان لەگەڵیدا هەیە، و لێشاوێک لە پارەی خەڵک لە پێناو ئامانجی نەگریسی خۆیاندا بەکاردەهێنن. وە ناتوانین لە کوردستاندا، ڕێژە یان تێکڕایی مەسرەفگەرایی دیاری بکەین؟ چونکە کۆمەڵگای ئێمە سەرتاپا لەنێو هەژموونی مەسرەفگەراییدا، وە بەشێکی بە شاراوەیی دەکرێ ناتوانین ڕێژەکەی دەستنیشان بکەین بەهۆی ئەوەی نوسراوێک یان دەقێکی باوەڕپێکراومان لەبەردەستدا نییە لەسەر مەسرەفگەرایی و پشتی پێببەستین وەک سەرچاوە بۆ ئەوەی دەرئەنجامێکمان دەستبکەوێت.

ئەو عەقڵییەتەی لە کوردستان هەیە لەمپەڕی ڕاستەوە بۆ ئەوپەڕی چەپ، بەجیاوازی لەناو پاتۆلۆژیای مەسرەفگەراییدان، عەقڵییەتێک ئامێرئاسا قورمیش کراون و ئەوەی هەیە دووبارەی دەکەنەوە، بەبێ تێگەیشتن لە دەرەوەی ئەو بازنەیەی بۆیان دیاریکراوە، ناتوانن لەوە زیاتر پەلبهاوێژن. وە ئەخلاقییەتی مەسرەفگەرایی لای حیزبی کوردیی؛ ملکەچ و گوێڕایەڵبوونە، بەخشینە لەپێناو ئایدۆلۆژیای ڕووتی مەسرەفگەرایی حیزبییدا، واتە خۆت پێشکەشی حیزب بکەیت بۆ ئەوەی ببیتە هەوێنەی زیاتر مانەوەی ئامانجەکانی حیزب لە مەسرەفگەراییدا. بۆ ئەوە پێویستیان بە جەستەی تۆ هەیە بۆئەوەی بە بەردەوامی و موقەدەسکردنی خۆیان بەکارتبهێنن.

لە دەرئەنجامدا دەگەین بەوەی کە مەسرەفگەرایی کەلتوری مەسرەفکردن لە کوردستان، کە حیزب بەرهەمهێنەرێتی، گەشتەتە قۆناغێکی مەترسیداری بێچارەسەر. واتە بووە بە ڕێوڕەسمێکی ئایدیۆلۆژیای ڕۆژانەی حیزبی بەشێکی خەڵک. وە ئەمەش شێوازێکی نوێی “خودسازی” لە کۆمەڵگای ئێمەدا لە دروستبووندایە، خودسازییەک بە پلەی یەکەم دەستوپێوەندەکانی دەسەڵات لە ڕێگەی مەسرەفگەراییەوە کۆمەڵگا تێوەبگلێنن لەم دیاردە ترسناک و بێچارەسەرە. وە پرۆسەی بەرهەمهێنانی ئەم خودی مەسرەفگەراییە و لە ئامرازە سەرەکییەکانی دەسەڵات بەکاریدەهێنە لەو پێناوەدا ئابوریی نەوتە، ئابورییەک کە لەپێناو چەتەیی و تاڵانی حیزبییدا بە بەرژەوەندییەکانی خۆیان بەکاردیدەهێنن… گومانی تێدانییە، ئابوریی نەوت ڕووکنێکی سەرەکی ستەمکاری حیزبی کوردیی و مەسرەفگەراییەتی. بۆیە وەک تاکێکی سەربەخۆ و ئازا، جەسور و ڕەخنەییانە بیربکەرەوە، بۆ ئەوەی بەشێک

نەبیت لە کەلتوری مەسرەفگەرایی، لە پێناو خەت و بەرژەوەندیی گشتی کۆمەڵگادا، چرای فیکرەکەی بەرهەمهێنەر بە دژ بە کەلتوری مەسرەفگەرایی حیزبی کوردیی.

بە تیمساح مەڵێ دەم درێژ .. شیعری نوێی جیهانی .. لە ئینگلیزییەوە: ئازاد ئەسوەد

بە تیمساح مەڵێ دەم درێژ تا لە ڕووبار ئەپەڕیتەوە
Don’t Call Alligator Long-Mouth Till You Cross River
شاعیری بەریتانی/ گوویانی: جۆن ئەیگارد
(John Agard (1949

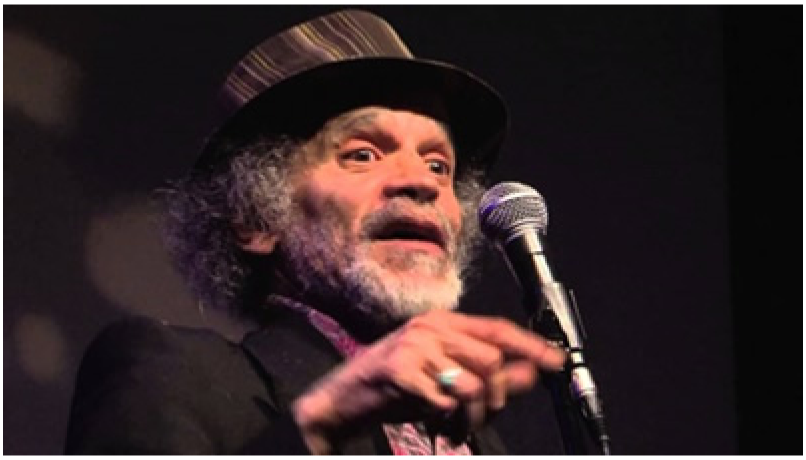

بە تیمساح بڵێ دەم درێژ
بە تیمساح بڵێ دەم مشار
بە تیمساح بڵێ دەم مقەست
بە تیمساح بڵێ دەم شڕ
بە تیمساح بڵێ قوون گرنج
هەرچی وشەی نەشیاو هەیە ئاڕاستەی تیمساحی بکە
بەڵام هەندێ چاوەڕێ کە
تا لە ڕووبار ئەپەڕیتەوە.

تاووس بۆ قیژاندی؟

Why Did The Peacock Scream?

شاعیری سکۆتڵەندی: ئاڕ. دی. ڵانگ

R. D. Laing (1927-1989)

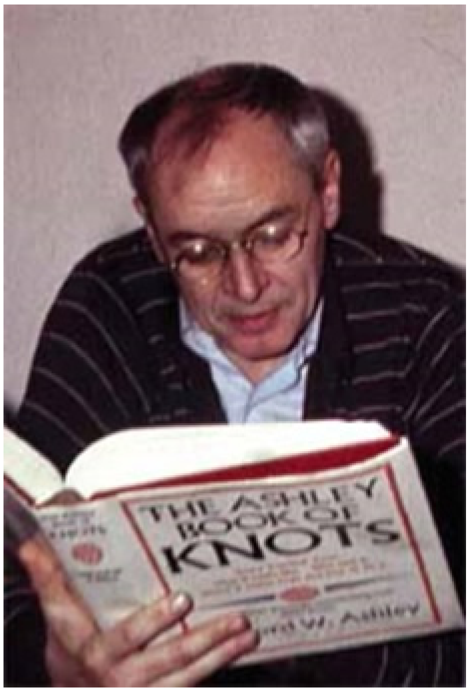

تاووس بۆ قیژاندی؟
بۆ ئەوەی گوێی لە خۆی بێ
تاووس بۆ قیژاندی؟
چونکە خۆی نەئەبینی

فەلسەفە

Philosophy

شاعیرو قەشەی ئینگلیزی: فرێدەریك ڵانگبریج

Frederick Langbridge (1849-1922)

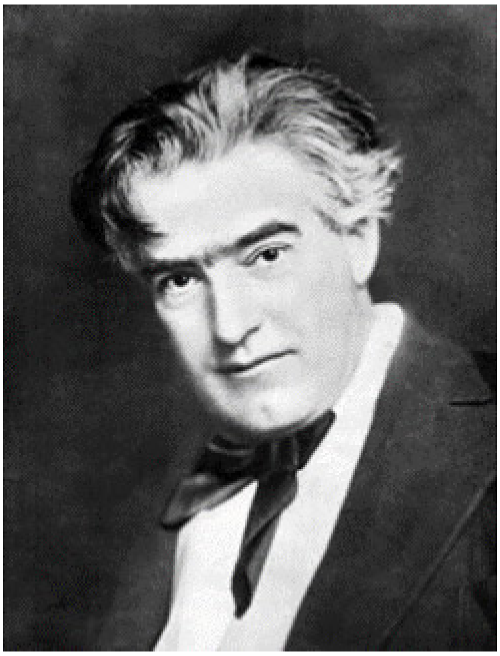

دوو کەس لە هەمان شیشی زیندانەوە ئەڕواننە دەرەوە؛
یەکێکیان قوڕ ئەبینێ – ئەوی تریان ئەستێرە.

ژنە قارەمان
Heroine
لەلایەن (جوولیەس لێستەر)ەوە دۆزراوەتەوە
(Found by Julius Lester (1939-2018)

لە یەکی دیسەمبەری 1955 دا
شوفێری پاسی شاری (مۆنتگۆمری) فەرمانی بە
خاتوو (ڕۆزا پاڕکس)ی بەرگدرووی ڕەشپێستی تەمەن 42 ساڵە کرد
کورسییەکەی خۆی بە نەفەرێکی سپیپێست چۆڵ بکات
بەڵام ئەو ڕەتی کردەوە
پۆلیس دەستبەسەری کردو
بە بڕی دە دۆلار سزا درا.

A World of Poetry, Selected by Michael Rosen, Kingfisher Books, London 1991

ئەو لە نهۆمی سێیەمەوە خۆی هەڵنەدایە خوارەوە
He Did Not Jump Down From The Third Floor
شاعیری پۆڵەندی: ئانا شقیر
(Anna Swir (1909-1984

جەنگی دووەمی جیهانی.
وارشۆ.
دوێنێ شەو فڕۆکە
(مەیدانی شانۆ)یان بۆردومان کرد.

شوێنکاری باوکم
لە (مەیدانی شانۆ)یە.
هەموو تابلۆکانی،
بەرهەمی چل ساڵەی.

ئەم بەیانییە
بۆ (مەیدانی شانۆ) چوو
بۆی دەرکەوت کە

شوێنکارەکەی
نە بنمیچی پێوە ماوە
نە دیوار و
نە زەمین.

باوکم لە نهۆمی سێهەمەوە
خۆی هەڵنەدایە خوارەوە.
باوکم سەرلەنوێ دەستی پێ کردەوە.

ئەو فەروو ئەدزێ
He Steals Furs
بۆمبێك دەرگای دووکانی

فەرۆفرۆشەکە پارچە پارچە ئەکات.

پیاوێك خێرا خۆی بە ژووردا ئەکا و
باوەشێك فەروو ئەدزێ و
بە غاردان بەرەو دەرگا بەکێشی ئەکات.

لە بەر دەرگادا بەمبەکی دی
کابرا پارچە پارچە ئەکات.

چێژی دەرگا
The Pleasures of the Door
شاعیری فەڕەنسی: فڕانسیس پۆنژ
(Francis Ponge (1899-1988)

پاشاکان دەست لە دەرگا نادەن.
ئەوان لەم چێژە بێبەشن: چێژی پاڵنان بەو تەختەدارە زەبەلاحە ئاشنایەی بەردەمیان، بە نەرمی یا بە توندی، سووڕانەوەو داخستنیان- لە باوەشکردنی دەرگا.
چێژی بەدەست گرتنی دەسکی سیرامیکی سکی یەکێك لەو ڕێگرە بەرزانە؛ ئەو هەڵپژانە خێرایەی، بە ساتێك، ڕێی لێ ئەگرێ، کاتێ چاو ئەکاتەوە هەموو بەدەنی لە کەشەکی نوێدا خۆی ئەگونجێنێ.
بە دەستێکی دەستانە ماوەیەکی زیاتر بەدەستیەوە ئەگرێ بەرلەوەی، بە دوودڵی، دیسان پاڵی پێوەنێ و لەسەر خۆی دایبخات- بەم جۆرە، بە چرکەی کردنی سپرینگە بەتین و چەورەکە، ئاسوودانە دڵنیا ئەبێ.
سەرچاوە:

The Ecco Anthology of International Poetry, Edited by Ilya Kaminsky and Susan Harris, Words Without Borders, Harper Collins Publishers, New York, 2010

ژنێتی
Muliebrity
شاعیری ئەمەریکی/ هیندی: سوجاتا بهات
(Sujata Bhatt (1956)

زۆر بیرم لەو کیژە کردەوە
کە بە درێژایی ڕێگا سەرەکییەکەی بەر ماڵی ئێمەو پەرستگای (ڕادها قاللاب)، لە ناوچەی (مانینەگەر)
ڕیخی مانگای لەناو سەبەتە پان و خڕەکەی دەستیدا کە ئەکردەوە
زۆر بیرم لە شێوەی جووڵانەوەی دەست و ناوقەدی و بۆنی ڕیخی مانگاو تەپوتۆزی ڕێگاو
گوڵە زەمبەقەی تەڕ کردەوە
بۆنی هەناسەی کەر و جلی تازە شۆردراو و تەپوتۆزی باڵی قەڵەڕەش کە بۆنێکی جیاوازی هەیە- دیسان بۆنی ڕیخی مانگا کاتە کچە چنگی لە ئەدا، لەیەك کاتدا بە هەموو ئەو بۆنانە جیاوازانە تەنراوم- زۆر بیرم لێ کردەوە
بەڵام دەم نەهات بە مێتافۆرێك، بە وێنەیەکی جوان کیژە بەکار بێنم-
لەسەروو ئەوانەشەوە دەم نەئەهات لەیادی بکەم یاخود لای هیچ کەسێك باسی مەزنی و ئەو هێزەی بکەم لە گەنایەوە ئەبریقایەوە هەر کاتێ

بەستەکێ تەپاڵەی ئومێد بەخشی ئەدۆزی□وە.
Scanning The Century, The Penguin Book of the Twentieth Century in Poetry, Edited by Peter Forbes, UK, 1999

تێرۆریستەکە، چاودێری ئەکا
The Terrorist, He Watches
شاعیری پۆڵەندی: ڤیسلاڤا شیمبۆرسکا
(Wisława Szymborska (1923-2012

کاتژمێر یەك و بیست خولەك بۆمبەکە لە بارەکەدا ئەتەقێتەوە.
ئێستا یەك و شانزدە خولەکە.
هێشتا کات ماوە هەندێك بڕۆنە ژوورێ،
هەندێك بێنە دەرێ.

تێرۆریستەکە لەو بەرەوە چاودێری ئەکات.
شوێنێکی ئارامە بۆ خۆپاراستن لە مەترسی
کە هەر لە سینەما ئەچێت:

ژنێکی چاکەت زەرد، خۆی بە ژووردا ئەکات.
پیاوێکی چاویلکە ڕەش، دەر ئەچێت.
چەند لاوێکی جینز لەپێ، گفتوگۆ ئەکەن.
یەك و حەڤدە خولەك و چوار چرکەیە.
کورتە بال□ا کەیان بەختەوەرە، سواری سکووتەرەکەی ئەبێ.
بەڵام بال□ا بەرزەکەیان ئەچێتە ناو بارەکەوە.

یەك و حەڤدە خولەك و چل چرکەیە.
کچێکی قردێلە سەوز، بەلای بارەکەدا تێپەڕ ئەبێ.

بەڵام پاسێك ل□ ناكاو ل□ بەردەمیدا ئەوەستێ.
یەك و هەژدە خولەكە.
كچەكە لە چاو ون ئەبێ.
تۆ بڵێی هێندە گەمژە بێ خۆی بە ژووردا كردبێ، یا نەچۆتە ژوورەوە.
كە لاشەكان دەرئەهێنن ئەوسا بۆمان دەرئەكەوێ.

یەك و نۆزدە خولەكە.
پێ ئەچێ كەسی دی نەچێتە ژوورێ.
بەڵام پیاوێكی قەڵەوو كەچەڵ دێتە دەرێ.
وا دیارە گیرفانەكانی ئەپشكنێ
دە چركەی ئەوێ بۆ یەك و بیست خولەك
بۆ دەستكێشە شڕەكەی ئەگەڕێتەوە باڕەكە.

یەك و بیست خولەكی ڕێكە.
كات ناڕوات.
بە دڵنیاییەوە، ئێستا كاتیەتی.
نا هێشتا نا.
بەڵێ، ئێستا.
بۆمبەكە، ئەتەقێتەوە.

The Ecco Anthology of International Poetry, Edited by Ilya Kaminsky and Susan Harris, Words Without Borders, Harper Collins Publishers, New York, 2010

مێش
The Fly
شاعیری چێكی: میرۆسلاق ه□□وب
(Miroslav Holub (1923-1998

لەقەد دار بییەکدا هەڵنیشت
ئەیڕوانییە دیمەنێکی شەڕی (کرێسی)،
قیژەو هاوار،
هەناسە بڕکێ،
نرکەو ناڵە،
پڵیشانەوەو ساتمەدان.

لە کاتی چواردەهەمین هێرشی
سوارە فڕەنسییەکاندا
ئەو لەگەڵ مێشێکی نێرینەی چاو قاوەییدا
کە لە (ڤادینکۆرت)ەوە هاتبوو
زاوزێی کرد.

کاتێ لەسەر ئەسپێکی ڕیخۆڵە دەرهاتوودا هەڵنیشت
قاچەکانی لەیەك خشاندو
بیری لە نەمریی مێشەکان کردەوە

بە ئاسوودەییەوە لەسەر
زمانی شینی
دۆقی (کلێرڤۆ) نیشتەوە.

کاتێ بێدەنگی ئەو ناوەی تەنی و
تەنیا چرپەی بۆگەنیو
بە دەوری لاشەکاندا ئەخولایەوە

تەنیا هەندێ دەستوقاچ
لە ژێر درەختەکاندا

هێشتا تەکانیان ئەدا،

گەراکانی
لەسەر تەنیا چاوەکەی
(یۆهان ئوور)ی چەخماخسازی پاشا
خستەوە.

ئا لەم کاتەدا
باڵندەیەکی تیژڕەو
کە لە ئاگری شارۆچکەی (ئێستری) هەڵاتبوو
قووتی دا.

لێبووکەکان
Clowns
لێبووکەکان بۆ کوێ ئەڕؤن؟
لێبووکەکان لەکوێ ئەنوون؟
لێبووکەکان چی ئەخۆن؟
ئەی لێبووکەکان چی ئەکەن، دایە
کاتێ کەس
هەر کەس
چیتر پێناکەنێ؟

Miroslav Holub, Poems Before and After, Collected English Translations, Translations by Ian & Jarmila Milner et al, Bloodaxe Books, Newcastle upon Tyne, 1990

ناونیشان بێ گۆڕەپانی جەنگەکانییەوە .. سەباح ڕەنجدەر

سەرنجێك:

لە شیعری نوێی کوردیدا. ئەوەندەی من بیزانم یەکەم کەسم شیعری

یەکدێڕم تاقی کردبێتەوە. لە ژمارە (8)ی گۆڤاری (کاروان)، ساڵی 1993 نموونەم بڵاوکردووەتەوە: (تەرمیك لەسەر شۆستە پاکەت دەفرۆشێ). دواتر کەسانی دی زۆریان بەکارهێنا. ئەمە درێژەی ئەم تاقی کردنەوەم نییە. بۆ ڕوونکردنەوە، تاقی کردنەوەیەکی ترمە. (10) ناونیشانن بەبێ شیعر.

لە کاتی خۆیدا لە قووڵاییدا هەڵدەلەرزم

گرەو لەگەڵ کلیلسازی گەنجینەی پاشا و داهاتووی پێشبینیکراو

پێم بوونەتە ڕووبار و خۆم بۆ شەڕی دنیا ناونووس کردووە

قەڵەڕەشێك بە قەوارەی هەورێکی زەرد

گوڵەخوری زمانی سەرکردەیەکی ئەژنۆ شلی بزمارڕێژ کرد

هێڵی کێبووەوەی خاڵ و دەریای بە هاژەیە

پێغەمبەران بە جۆرە دوودڵییەکەوە ڕوخساریان وەرگرت

ڕووناکی و مۆسیقا ڕوخساری شاعیرێکن بە دوژمن دەوردراو

کە ڕۆیشتم پێڕووی شووشەی چراکانم هەڵێنا و مانگم بە ڕێگاوە

کەڵەباب و مەلا دەستڕەشترین دۆوەزمەی یەکترن

کانوونی یەکەمی 2020 هەولێر

ئاماژەی ژیاننامە

- سەباح سابیر حەسەن: سەباح ڕەنجدەر.
- لە 18/11/1965 لە هەولێر لە دایکبووە.
- خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی ساڵی 1985 لە هەولێر تەواوکردووە.
- لە سەرەتای هەشتاکانەوە لەناو واقیعی نووسیندا بەدوای ڕووناکی نهێنیدا وێڵە و لە واقیعی زەینیشدا مامەڵە لەگەڵ شیعر دەکا و بەر ئەگەرەکانی بوونی دەخات.
- ئەم کتێبانەی لە ئەدەبی کوردیدا نووسیوە:
  1ـــ زێوان: 1988، ڕۆمانە شیعر.

2 – ڕووەکەکانی خوداوەند: 1999، شیعر.
3 – خەون وا خۆی گێڕایەوە: 2004، شیعر.
4 – شەڕی چل ساڵە: 2005، شیعر.
5 – مردوویەك ئاگای لە هەمووانە: 2008، شیعر.
6 – سەد و یەکشەوە: 2008، شیعر.
7 – ساڵی سفر: 2010، شیعر.
8 – سروودی زەوی: 2012، شیعر.
9 – حەزدەکەم ئەوەندە بژیم: 2015، شیعر.
10 – دواکەوتن لە کەشتیی نووح: 2018، شیعر.
11 – دیوانی سەباح ڕەنجدەر: بەرگی یەکەم 2018، کۆبەرهەم.
12 – دیوانی سەباح ڕەنجدەر: بەرگی دووەم 2018، کۆبەرهەم.
13 – چوار کتێب لەبارەی شیعرەوە: 2019، گوتار و بیروڕای ئەدەبی.
14- بەها و هەڵەی پێشبینییەکان: 2019، شیعر.
15- سەرەتا وشە بوو: 2020، شیعر.
16- ڕوونیی هەموو شتێك: 2022، شیعر.

ئیسلامییە دەسەڵاتخوازەکان، سەلەفییەکان دەزانن چۆن جەماوەریی بن .. زاهیر باهیر

ئەوەی ئاشکرایە ئیسلامی دەسەڵاتخواز، سەلەفیی، زۆر زیرەکانە و عەمەلیانە و مەدیرانانە کاری ڕێکخستن و جەماوەرییبونی خۆیان دەکەن. ئەوان هەموو لایەنە لاوازەکانی کۆمەڵەی کوردی لە باشوور بۆ مەبەستی خۆیان دەقۆزنەوە، هەموو کەناڵەکان بە هەموو جۆرەکانیانەوە بۆ مەبەستی خۆیان بەکاردەهێنن. ئەوەی لە کوردستاندا بژی ئەم ڕاستییە زۆر باش دەزانێت.
کەناڵەی نوێی ئەوان بۆ برەودان بە بیر و باوەڕ و پەیامیان، نزیکبوونەوەیە لە ئافرەتە هونەرمەندەکان، ئارایشکارەکان، ئافرەتانی کە مەدەلی کچە گەنجەکانن، ئافرەتانێك کە بۆ هەر مەبەستێك بێت کچانی گەنج و هەتا ئافرەتانی جەحێڵیش دەبینن

پاشکۆیان و ئەوان دەبنە کەسایەتییەك لایان.

لە ئێستادا ئیسلامییە دەسەڵاتخوازەکان، سەلەفییەکان، ڕوویانکردەتە ئافرەتانی نمایشکار . ئیدی ئەمان ئەوان بەکاردەهێنین ئەوانیش ئەمان ، هەردوولایان زۆر وریایانە و کارامانە ئەو گەمە قێزەوەن و لە خشتەبردنی کچانی گەنج ، دەکەن. هەردوولایان دەزانن ئەوی دیکەیان درۆدەکات، نە کچی مۆدێل و نمایشکار دەبێتە سەلەفی و نە سەلەفیش باوەڕی بە نمایشکار هەیە و ئامادەشە لەتەکیا هاوسەرگیریی بکات.

ئەی کەواتە سەلەفییەکان بۆ ئەم گەمە بێزراوەیە دەکەن؟ وەڵامەکە ئەوەیە لە بازاڕی سەرمایەداریدا هەموو شتێك کاڵایە و هەر کاڵایەش بە گوێرەی کواڵێتی و شێوە و بەهای خۆی، نرخی لە کۆمەڵدا هەیە . کچان و ئافرەتانیش هەر لەو بازاڕە و لەو کۆمەڵدا بوونەتە کاڵایەك کە هەموو لایەك سەلفیەکان، سیاسییەکان، بازرگانەکان، دەوڵەمەندەکان لە ململانێیەکی ناشیرین نامەرانەدان لەسەر ئەم کاڵایە . ئەم کاڵایە لەم سەردەمەی کۆمەڵدا، لەم سیستەمەدا بەهۆکاری جیا جیا زۆر هەر یەکجار زۆریش ڕەواجی هەیە. سەلەفییەکان، ئیسلامییە دەسەڵاخوازەکان بە مەبەستی سێکیسی وەکو بازرگانەکان و سیاسییەکان و دەوڵەمەندەکان، لەم کاڵا زیندووەوە، کاڵا مرۆڤییەوە، نزیکنابنەوە بەڵکو بە مەبەستی سیاسییە، بە مەبەستی ستراتیجی ئایندەیە کە گرتنەدەستی دەسەڵاتە.

چۆن؟ سەلەفییەکان دەتوانن پارەی باش بەم مۆدێلانە، بەم ئارایشکارانە، بدەن. دەتوانن سەنتەرێك، ساڵۆنێکیان لە فلاتێکدا، لە خانوویەکی بچوکی دوو سێ ژووریدا، بۆ دابنێن، لە ژووری چاوەڕوانیدا بۆ دەیەها کتێب و سەرچاوەی دینیی، ڕاگەیاندنی خۆیان دابنێین تاکو کچانی گەنج و ئافرەتانی هاتوو و دانیشتوو، بیخوێننەوە. هەر ئاواش لە ژورێکی دیکەدا وەکو ژووری ئامادەکاریی بەنمایشکاریی دوو ئافرەتی بە توانای فکری سەلەفی بۆ ناوی یارمەتیدەری خانمی مۆدێل ، خانمی نمایشکار بەدەمکردنی هەندێك ڕتووشەوە کچە یا ئافرەتی هاتوو، سەرەگرتوو، …بخاتە نێو لێدوان و باس و خواس لەسەر ئیسلام و ڕاگەیاندن و کتێبە "پیرۆزەکان" ڕەوە کە ئەمەش کارێکی ئاسانەو زەمینەش لەبارە بۆ ئەمە.
بۆ کردنی ئەمەش سەلەفییەکان مەناعەتیان نییە ئەو سەنتەرە، ساڵۆنە، بۆ ماوەی چەند مانگێك بەلاش بکەن بە ئەوانەی کە دەچن، تاکو دەنگێکی باش بداتەوە .

من لێرەدا ڕەخنەی ئەو کچ و ژنانە ناکەم کە دەچن ئارایشتکردن و جوانکردنی خۆیان، چونکە ڕیشە و هۆکاری ئەمە کۆمەڵەکەیە، بوونی سیستەمی بەکاڵابوونی هەموو شتێکە، بوونی کولتورێکە کە ڕێگەخۆشکەرە و زەمینەسازی برەودانە بەوە، بۆیە بەڕای من شۆڕشی کولتوریی ئەوەندەی شۆڕشی ئابووریی گرنگ و زەروورە، ئەم دوو شۆڕشە، ئەم دوو گۆڕانکارییە یەك بە ئەوی دیکەیان گرێدراوەتەوە، بێ کردنی هەردووکیان ئەستەمە هیچ گۆڕانکارییەك بکرێت یا لانی کەم بتوانرێت بەردەوامیی پێبدرێت بە تایبەت گۆڕان لە کولتوری سەردەمدا، کولتوری بازاڕی ئازاددا، ئابووریی لیبراڵد. شۆڕشی ئابووریی بە شۆڕشی کولتوریی ناکرێت. بەندکردنی، فەرامۆشکردنی پرسی کولتوریی، شکست بە لابەلاکردنەوەی پرسە ئابوورییەکە دەهێنێت. گەر بەچوونمان ئاوابێت ئەگەر کەشەی ئابووریی لابەلابکرێتەوە، ئیتر کولتوری کۆمەڵایەتی سەردەمیش بە بیانوی ئەوەی کە گوایە سەرخانی کۆمەڵە..، لابەلادەبێتەوە، تەنها لە قاڵبی پاگەندەدا دەمێنێتەوە و لەخشتەبردنی خەڵکییە و دەستبەردانە لە هەر گۆڕانکارییەکی سەرەکیی.

زاهیر باهیر
26/11/2020

Zaherbaher.com

شیعر و (فرێدریک نێچە) .. ناڵە حەسەن

پەیوەندی نێوان شیعر و (فرێدریک نێچە) پەیوەندییەکی توندوتۆڵە ، هەروەک لە پێشتر نووسیومانە / نێچەیان بە فەیلەسوفێکی شاعیر ناوبردووە، بەڵام بەرلەوەی باسی (شیعر و نێجە) بکەین هەوڵدەدەین زۆر بە کورتی باسی پەیوەندی نێوان (گیرکەگۆر و نێچە) بکەین ، هاوکات کە شیعر لە نێوان ئەو دوو بیرمەند و فەیلەسوفە چ جێگایەکی بەندی هەیە ، هەروەک لە کتێبی (چەند فەیلەسووفێکی بوونگەرا) دا دەڵێت (کاتێک کە (کیرکەگۆر) کەچیدوایکرد هەشتا

(نێچە) قوتابی قوتابخانەی سەرەتایی بوو ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کاریگەری (نێچە) لەسەر بیری فەلسەفی لە کاریگەری (کیرکەگەر) لە پێشتر بووە ، .. لە ڕاستیدا (کیرکەگەر) هەر بەناودیار و لەبیرکراو مایەوە تا ئەوکاتەی ، کە بەیەکجار وەرگێڕدرایە سەر زمانی ئەڵمانی و پاشان زمانی فەڕەنسی … تا ئەوەبوو کە توانی ببێتە سەرچاوەی تەوژمێکی نوێی ئاشکراو ڕۆشن لە مێژووی هاوچەرخی بیری مرۆڤایەتیدا ..!) ، هاوکات هەر لەم کتێبەدا باسی شێواز و پەیوەندییەکانی ئەم دوو بیرمەندە بلیمەتەمان بۆ دەکات و دەڵێ / (لە ڕاستیدا لانادەین ئەگەر بڵێین ئەو ئایدیا سەرەکییانەی کە لە مێشکی هەر یەکەیاندا خولاوەتەوە یەک ئایدیا بووە ، تەنانەت ئەو شێوازەیش کە تایبەتمەندییەکەی بریتییە / لە لاقرتێ و گاڵتەجاڕی توند ، هەروەها شاعیرێتی و شاعیرگەرایی گەرموگوڕ ، زۆرجار کۆک و تەبایان دەکات و یەکیاندەخات ..!) . دەبینین یەکێک لە خاڵە هاوبەش و درەخشانەکەی نێوان شێوازی ئەم دوو بیرمەندە ، (شاعیرێتی و شاعیرگەرایی) بووە ، واتە لە پاڵ چەمکەکانیتر شیعریش یەکێک لەم چەمکانە بووە کە ئەم دووانەی لە یەکتری نزیک کردۆتەوە ، چونکە هەردووک ژیانی خۆیان کردبوو بە سەرچاوەی بیرکردنەوە و فەلسەفەکەیان ، کە ئەمەش زێتر ڕێگە خۆشدەکات کە شاعیرانە بڕوانن و شاعیرانەش بیربکەنەوە . چونکە ژیان و شیعریش وەک بوونێکی ئاوێتە و تێکەڵاو و یەکجەستەیی وایە .

دیوەکیتری پەیوەندی نێوان ئەم دوو بیرمەندە ، (فەلسەفەی هەریەکەیان دۆزینەوەیەکی هەمیشە و بەردەوامی خودەکانییان بوو ، تا ئەوئاستەی (کیرکەگەر) وتەیەکی هەیە دەڵێت (من کتێبەکانم بۆ خوێنی خۆم نووسیوە …!) ، ئەمە پێشتر لە وتارەکانی ترمان ئەمەمان نووسیوە یەکێک لە جیاوازییەکانی قوتابخانە ئەدەبییەکانی مۆدێرنە هەر ئیشکردن لەسەر زمان و فۆرم نەبووە بەڵکو ، خاڵێکیتری گرینگ ئەوەبوو کە ئیشییان لەسەر خود کردووە ، لە وتاری (شیعر و ناخودئاگایی) لەسەر پەیوەندی (شاعیر و خود) یان پەیوەندییەکنی نێوان (خود و دەروون) هەڵوەستەی زێترمان کردووە ، بە تایبەت (نێچە) سەبارەت بە (بوونی مرۆیی و خودی تاک) زێتر چڕ دەبێتەوە بۆ نموونە ، (نێچە بەنگەشە بۆ ئیرادەی هێز دەکات کەوا لە مرۆڤ دەکات / جەخت لە بوونی خۆی بکات و وابەستەی ژیان بێت ..!) ، ئەم گوتنەی (کیرکەگەر)یش بە شیعر و داهێنان یان ، بە شاعیرێکی داهێنەر کە خەونی داهێنانی هەبێت ڕاستە ، چونکە ئەو شاعیرانەی خەونی گەورەی داهێنانییان هەیە و لە هەوڵی ئەوەدان بەرینترین ڕووبەری جوانی بە ژیان ببەخشن و وەک پەیامبەرێکی ڕێگای ژیان

ئامادەن هەموو شتە تایبەتییەکانی خۆیان ببەخشن و (ژیانییان بە شیعر و داهێنان) بۆت ئەم قسەیەی گیرکەگۆر بە ئەم جۆرە شاعیرانەش راستە و ئەوانیش کتێبە شیعری و لێکۆڵینەوەکانییان بە خوێنی خۆیان دەنووسن .

دوای ئەم دەروازە و پێشەکییە ، لێرەوە رێرەوی قسەکانمان دەبەینەوە سەر پەیوەندی نێوان (شیعر و نێچە) بە پشتبەستن بە کتابی (ڕووبەروو لەگەڵ شیعر) بە تایبەت وتاری ، (شیعر و فەلسەفە یان فەلسەفە و شیعر) بە کەمێک دەستکاری و ئیزافاتی نوێوە ، پەیوەندی نێوان شیعر و بیرمەندی گەورە (نێچە) دەخەینە ڕوو ، (نێچە) پاراستنی زات بە خراپترین شێوەی ویست دەزانێ ، واتە کەسێکی کەنارگیر و نامۆ ، ئەم زیاتر خوازیاری مرۆڤی باڵا و سوپەرمانی و یاخی و خودان ویستی هێزە .. تەنانەت لە ڕوانگەی (زەردەشت)یش ، ڕێگەی ژیان بەسەربردن لایەنگری لە چوارچێوەی مەنتیقی و ژیرانە و عەقل نییە ، بەڵکو کەسەکان ئازادن بە هەڵبژاردنی ڕێگەی ژیانی خۆیان ، لە ڕاستیدا / ئازادی بەشێکە لە بوونی مرۆڤ ، واتە لەدەرەوەی بوون و مومارەسەکردنی ئازادانە ، وشەی ئازادیش وەک چەمکەکانیتر بەبەها و هیچ بەهایەکی بە نامەنێتەوە ، ئەمەش بە مانایەک / هەڵوەشاندنەوەی پاوەرەکان و سنوورەکانی عەقل و سیستەماتیکە . (شیعر و داهێنان) پێویستییان بە کرانەوە و پچڕاندنی هەموو کۆت و زنجیرەکانی بەها و نەریتە میراتییەکانە ، بە ئەوەی ببی بە کەسێکی داهێنەر ، دەبێت خۆت بەها و نەریت و ڕەفتار بە خۆت بتاشی کە پێچەوانەی ئەوانەی پێش خۆت بن …! بەمانایەک بە هەموو پێوەرەکان (هەرخۆت بیت و هیچیتر ..!) هەروەها لەم وتارەمان وردتر باسی ئەم فاکتانە دەکەین کە ئەم بیرکردنەوەیە نا دروستانەی ئەفلاتوون ڕەتدەکەنەوە ، بە نموونە باس لەوە دەکەین کەوا ، شیعریش وەک فەلسەفە لەسەر بنەمای بیرکردنەوە ئیش دەکات و ڕەهەندی فیکری و مەعریفی لە پشتە . زۆرن ئەو فەیلەسوفانەی کاریگەرییان لەسەر شیعردا هەبووە ، یان قسەیان لەسەر شیعر کردووەو باسی گرنگی و پەیوەندییەکانی فەلسەفە و شیعریان کردووە ، یان زمانی شیعرییان بەکارهێناوە بە دەربڕینی فەلسەفەکانییان ، ئەم فەیلەسوفانەش بە (فەیلەسوفی شاعیر) ناوبراون . یەکێک لەوانە (فرێدریک نێچە)یە . لە پەیوەند بە شیعرەوە ، تایبەتمەندی (نێچە) جیاوازە لەگەڵ فەیلەسوفەکانیتر ، چونکە هەندێک لە فەیلەسوفەکان هەم شاعیریش بوون هەم فەیلەسوف ، واتە لەپاڵ فەلسەفە شیعریشیان نووسیوە یان سەرەتا بە شیعر دەستییان پێکردووە ، لەوانە (مارکس ، جان جاک ڕۆسۆ ، سامویل

تەیلەر کۆلیریج ...) بەڵام (نیچە) ، لەگەڵ ئەوەی شیعریشی نووسیوە بەڵکو کتێبە فەلسەفییەکانیشی بە زمانی شیعر نووسیون ، بۆیە بە بڕوای هەندێک کەس (نیچە لە زکماکەوە شاعیر بووە ..!) واتە ، هەر بە شاعیری لە دایک بووە . شیعر گەورەترین بەشی نووسینەکانی و تەنانەت بوون و ناخ و فەلسەفەکەشی داگیرکردووە . نیچە زۆر بە ڕۆشنی درکی بە بەها و ڕۆڵی زمانی کردووە کە ، زمان چ سیحرێک و هێزێکی تیایە بە تایبەت زمانی شیعری ، وەک سەرچاوەی (چێژ) چ کاریگەرییەک لەسەر بیرکردنەوە و خەیاڵی مرۆڤەکان جێدەهێڵێت ، بۆیە لە شوێنێک دەربارەی زمانی شیعری دەڵێ (زمان گەمەیەکی گەمژانەیە ، بەهۆی زمانەوە مرۆڤ دەتوانێ سەما بەسەر هەموو شتێکەوە بکات) ، نیچە فەیلەسوفێکە ، ئامانجی بەرهەمهێنانی (مرۆڤی باڵا) بووە لە ڕێگەی ئیرادە و ویستی هێزەوە ، بۆیە لە زۆر شوێن پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ و دەڵێ ، (من هاتووم هەواڵی مرۆڤی باڵاتان پێڕابگەیەنم ، مرۆڤی باڵا ئەو کەسەیە لە نەریتی باو یاخی دەبێت و خودان ئیرادە و هێزی کارای خۆی دەبێ ..) ئەمە ڕۆشن بووە لای (نیچە) کەوا داهێنان بە کەسی لاواز و بێ ئیرادە ناکرێت ، کەسەکانی دیلی بەندی کلتوور و ئایین و دیلی مرۆڤەکانیتر بن ، ئەوکەسانەی لەژێر کاریگەری هێزە دەرەکییەکانن لە سەرووی خۆیان ئیرادەیتریان بەسەردا دەسەپێندرێ ، ئەو کەسانە کەسانی کۆیلە و نامۆن ناتوانن داهێنان بکەن..! لای (نیچە) بۆ ئەوەی ببی بە کەسێکی داهێنەر وا پێویست دەکات هەموو کۆت و زنجیرەکان بپچڕێنیت ، ببی بە خۆت و تەعبیر لە ویستی خۆت بکەی ، هەموو شتێکی میراتی تووڕ هەڵبدەی ، خۆت بەها و نەریت و ڕەفتار بە خۆت دیاری بکەی ، خۆت هێزی جووڵێنەری خۆت بی ، جووڵە ڕەفتارەکانی خۆت پێچەوانەی ئەوانەی پێش خۆت بن ، بەمانایەک هەروەک دروشمێکی هەبوو کەوا ، (تەنها خۆت بیت و ئەویتر نەبیت ...!) چونکە / داهێنان وا دەخوازێ کە دنیاو جیهانێکی نوێ بخوڵقێنی . (نیچە) لە کتێبی (ئا ئەمەیە مرۆڤ) دا دەڵێ ، (من لە هیچ شتێک لاسایی کەس ناکەمەوە ، گاڵتە بە هەموو ئەو مامۆستایانە دەکەم کە هێشتا فێرنەبوونە گاڵتە بە خۆیان بکەن ، لەسەر دەرگای ماڵەکەم ئەمە نووسراوە ...!) .

نیچە وەک (شوبنهاوەر) ، کاری بە (فەلسەفەی ویست) کردووە بە تایبەت ویستی هێز .. چونکە (شوبنهاوەر) کتێبێکی هەیە بە ناوی ، (جیهان وەک ویست فیکرە) ، لەم کتێبەیدا پوختەی فەلسەفەکەی خۆی تیا باسکردووە ، باوەڕی وایە / کە عەقڵ ئامرازێکە بە دەستی ویستەوە ، لای ئەو / بوون لەسەر بنەمای حیکمەت و ئەزموون و

مەبەستێک وەستاوە …!) ، بەڵێ نیچەش پێ لەسەر ئەم بیرۆکەی ویستە دادگەرە و ئامانجیەتی ، تاکەکان خودان هێز و ئیرادەی خۆیان بن ، کە ناوی ناون (مرۆڤی سوپەرمانی) یان (مرۆڤی باڵا) ، بەڵێ پێیوابوو ، دەسپێک و سەرچاوەی ویست و هێز لەسەر ویژدان و فیکردا شتێکی بنەڕەتی و جەوهەری شتەکانە .. یان بە بڕوای (نیچە) ،(گرنکترین دەرکەوتەی ژیان ، لە تیۆری داڕشتن لە ڕێگەی هێزی عەقڵ نییە ، بەڵکو (ویستە) ، ناوەڕۆکی ژیان ویستە ، ئەم ویستەش ویستی هێزە …!) (نیچە) پاراستنی زات (خود) بە خراپترین شێوەی ویست دەزانێ ، ئەو پێیوایە ، کەسێک بەدوای پاراستنی زات بە ، خۆی لە قەرەی مەترسییەکان نادات و ژیانی پارێزگارانە هەڵدەبژێرێت ، مەبەستی ئەوەیە کە مرۆڤ دەبێ ئامادەیی قوربانیدانی تیا بێت لە پێناو خەونە گەورەکاندا ، بە مانایەک / ئەو کەسانەی کە ، ناتوانن زنجیری کۆت و بەندەکان بشکێنن و بەهاکانی ئایین و کلتوور و ئەو بەهایانەی بەزۆر سەپێندراون بەسەریاندا ڕابماڵن ، لە هەمانکاتیش ناتوانن وەک مرۆڤێکی باڵا خودان ویست و هێزی خۆیان بن …! بە کورتی پوختەی فەلسەفەکەی نیچە ئەوەیە کە ، (فەلسەفەی عەقلێکی ئازادە ، فەلسەفەی ئاوەژووکردنەوەی بەها چەسپیوە کۆنەکانە ، ئازادکردنی مرۆڤە لە هەموو کۆتوبەند و ئەخلاق و ئایین و مەعریفەی دەستاودەست ، فەلسەفەی نیچە بە دەنگێکی بەرز بانگەوازی ڕزگاربوون دەکات …!) ، ئەمانەشی هەمووی بە زمانی شیعر لە نێو شیعرەکان و کتێبە فەلسەفییەکانی دەربڕیوە ، بەڵێ نیچە (فەیلەسوفی شاعیران و شاعیری فەیلەسوفان بووە …!) .

کتێبی (وەهای گوت زەردەشت) یەکێکە لە بەناوبانگترین کتێبی نیچەیە ، کە لە ساڵی ١٨٨٣ چاپکراوە ، کتێبەکە بە شێوەیەکی ئەدەبی ڕەخنەیی نووسراوە ، بە زمانێکی شیعری ناسک و پاراو ، لەم کتێبەدا چەندین بیرۆکەی گرنگی داڕشتووە ، کە وێنەی مرۆڤی باڵا و هەڵکشاوی کێشاوە ، ئەو مرۆڤەی لە دەستی کۆت و زنجیری کۆمەڵایەتی و کلتووری و ئەخلاقی ڕزگاری بووە ، کتێبەکە نیچەی پێدەناسرێتەوە ، (نیچە) لەم کتێبەیدا هەروەک سەرچاوەکان دەڵێن ، خۆی وەک شاعیرێکی مەزن دەبینێت نەک وەک فەیلەسوفێک ، دەربارەی کتێبی (وەهای گوت زەردەشت) ، ئەدیبی گەورەی ئەڵمانیا (تۆماس مان) دەڵێ ، (ئەم کتێبە باشترین کتێبە کە بە زمانی ئەڵمانی نووسرابێت) ، نەک تەنها کتێبەکانی بەڵکو شیعرەکانیشی پڕن لە بیرۆکەی فەلسەفی و ئاوێنەیەکن بە ڕەنگدانەوەی تەنز و بیرکردنەوەکانی خۆی ، بەڵام شتێکی گرینگ هەیە ، نیچە پرسیارە فەلسەفییەکان و ئایدیا و بیرۆکە شیعرییەکانی ، لە قووڵایی و هەناوی ژیان دەردێنێت و پەیوەستییان

دەکاتەوە بە مرۆق و خۆشبەختی و بەختەوەرییەکانییەوە . دیارە نەک هەر لەلای (نیچە) بەڵکو ، لای زۆربەی فەیلەسوفەکانی سەردەمی مۆدێرنە ، مرۆق دەبێتە ناوەندی گرنگیدان ، هەوڵدانێکە بۆ بە بەرهەمهێنانی سەربەخۆیی بیرکردنەوە و عەقلی مرۆق . دەرکێشانی لەژێر هەموو کاریگەرە دەرەکییەکان ، دەکرێ ئەمەش بە یەکێک لە خاڵە هاوبەشەکانی نێوان شیعر و فەلسەفە حیساب بکەین ، لێرەدا چەند نموونەیەکی شیعری نیچە دەخەینە ڕوو و قسەی لەسەر دەکەین ، هەروەک لە کتێبی (نیچە فەیلەسوفێکی بەرزەفڕ) دا ، لە بەشی (پێنجەم) ، بە ناوی (نیچە ، شاعیرێکی جیاواز)دا ، کە لە سەرەتا باسی شاعیربوونی (نیچە) و بیرکردنەوەکانی و دواتر چەند نموونەیەکی شیعری هێناوەتەوە ، ئەمە لێرەدا قسە لەسەر هەندێکیان دەکەین . هەر لەوێدا باسی ئەوە کراوە کە ، (نیچە) شاعیرێکی جیاواز بووە و بە ستایلێکی جیاواز نووسیویەتی ، هەروەک مێژوونووسی فەڕەنسی (ئەلیکسیس ڤیلۆنینکۆ) پێیوایە ، (نیچە ئیستاتیکای ڕووکەشی دەقی واتە فۆرم)ی پێش وردیی مانا خستووە ، چونکە نیچە بەرلەوەی فەیلەسوف بێت ، بە پلەی یەکەم شاعیر بووە ، لە نێو نووسینە پەخشانی و شیعرییەکانی داهێنانی سوریالیانەی کردووە ، بە تایبەت لە کتێبی (وەهای گوت زەردەشت) هێندە دوور دەڕوات ئەستەمە تێی بگەیت …! (نیچە) کەسێک بووە زۆر قووڵ بیری کردۆتەوە ، هەمیشەش بە زمانی ڕەخنەیەکی توند نووسیویەتی ، تا ئاستی ئەوەی مەرگ بۆ خوداوەند دەخوازێ و ئەخلاق و ئایین و کلتوورە دواکەوتووەکان ڕەتدەکاتەوە ، تا مردن لە نووسین ناکەوێت ، (نیچە) بە درێژایی ژیانی هەمیشە ئەوەی دووبارە کردۆتەوە کەوا (هێشتا پێویستە بژیم ، چونکە هێشتا گەرەکمە بیربکەمەوە …!) ، نیچە بیری لە هەموو سۆکە و گۆشە و کەلێنەکانی ژیان و مرۆق کردۆتەوە ، ئەوەی بە فەلسەفە دەرەقەتی نەهاتووە بە شیعر قسەی لەسەر کردوون ، بۆیە شیعر و فەلسەفەکەی بە یەک ئاراستە ڕۆیشتوون . (نیچە) لە شیعری (مرۆڤە بەرزەکان) دا دەڵێت .

ئەوەی ڕادەپەڕێ ، پێویستە پێیدا هەڵدەین !
وەڵێ ئەو لە بەرزاییەوە ئەمە پەسەند دەکات ،
تاکو لە سەرووی پەسەندگرەوە بژیت ،
ئەو لە بەرزی دایە ئەو لەسەر دەرگای ماڵی منە ،
ئەو لە ماڵی من نیشتەجێیە ،
هەرگیز بە دوای کەس نەکەوتووم
لە سەرووی ئەمانەش ، قەشمەم بە هەموو مامۆستایەک کرد .

ئەم شیعرە تا بڵێی شیعرێکی ناسکە ، (نیچە) بە زمانێکی شیعری ناسک و پڕ لە هارمۆنیا و ئیستاتیکایەکی جوان ، کرۆک و ئامانجی

بیرکـــردنەوە و فەلســـەفەکەی خۆی دەخـــاتە روو واتە ئەم شیعـــرە بیرکردنەوەیەکی ئامانجداری لە پشتە ، لێرەدا (نەچە) باس لە (مرۆڤی باڵا) دەکا ، ئەوانەی خودان هێز و ئیرادەی خۆیانن ، دەیانەوێت ڕاپەڕین بکەن و زنجیری دیلیەتی و ستەم بپسێنن کەسانێکی ڕاستگۆ و ئازاد بن ، ئەو پێیوایە ئەوانە لە شوێنێکی بەرزی ژیان وەستاون ، ئەوانە هێندە بەرز و خۆشەویستن ، بەشێکن لە ڕۆحی ئەو لە ماڵەکەی ئەو نیشتەجێن . ئەمان ئەو مرۆڤە بەرزانەن کە / خودان هێـــز و ســـەربەخۆیی و بیرکـــردنەوەی خۆیـــانن ، کە دوای هیـــچ کەســـێک ناکەون و پاشکۆی هێزەکانی سەرووی خۆیان نین ، بەس خۆیانن و هیچیتر ، ئەمان ئەوکەسانەن لە مامۆستاکانییان فێردەبن ، سنوور و تخوبەکـــان دەبەزێنـــن و لە ئاســـتێکی بەرز لە مرۆڤـــایەتی و ژیـــان دەڕوانن .

هەروەها لە شیعری (جەسوور) دا دەڵێ ..

لە هەر کوێیەک بیت ، قووڵ هەڵکۆڵە

بنەوان لە ژێرەوەیە ،

وازبێنە لە پیاوانی ڕەشبین با بچریکێنن

” دۆزەخ بەردەوام لە ژێرەوەیە ” …!

لێرەشدا وێنەی مرۆڤێکی جەسوور و خاوەن هێز و توانایەکی لەبن نەهاتوومـــان . بە دەکێشە ، ئەو مرۆڤـــانەی لە پێنـــاو ئامـــانجە پیرۆزەکـــان مرۆڤـــی تێکۆشەر و کۆڵنەدەرن ، ئەو مرۆڤـــانە لە شەوە ئەنگوستە چاوەکـــان فـــوو لە پشکۆکـــان دەکەن ، ئەوانەی هەمیشە بە ورەیەکی پۆڵایین و بە دید و بەرچاو ڕۆشنییەوە بەرەو لوتکەی ئاسۆ و ئامانجەکانییان دەکەونە ڕێ ، خودان خەونی گەورەن ، بێوچان و نەسرەوتن هەردەڕۆن و هەر دەڕۆن ، (نەچە) ڕقی لە مرۆڤی لاواز و ڕەشبینە ، ڕقـــی لەو کەســـانەیە کە هەمیشە بە پـــاروە نـــانێک دەکڕوزێنەوە ، (نەچە) لە شوێنێکدا دەڵێ ، (مرۆڤە لاوازەکان ، ئەوانەن بە مـــردن بـــاشن ، شایســـتە بە ژیـــان نیـــن ..!) بۆیە لەم شیعرەشدا دەڵێ (واز بێنە لە پیاوانی ڕەشبین با بچریکێنن) . دۆزەخ بەردەوام لە ژێرەوەیە..! ، مەبەستییەتی گەیشتن بە لوتکە و ئامانج ڕەنج و قوربانی دەوێت ، ئاگر و ڕووناکییەکان ، لە بنی بنەوەن ، قـــووڵن دەبێ لە هەڵکۆڵیـــن بەردەوام بیـــن ، دیـــارە وشەی دۆزەخ لێرەدا میتافۆرەکە یان هێمایەکە بۆ ئاگر ، ئاگریش هەمیشە هێما بووە بۆ گەرمبوونەوە و درەوشانەوە و گەڕان ، لە ئەفسانە و داســـتانەکانیش گەیشتـــن بە ئـــاگر هێمـــایە بۆ گەیشتـــن بە ئامـــانج و سەرکەوتن …!

(نەچە) لە شیعری (ئەوەیە مرۆڤ) دا دەڵێ …

بەڵێ ، دەزانم لە چ بنەچەیەکم ،

وەک بڵێسە تێنووم ،
هەڵپە دەکەم و خامۆش دەبمەوە ،
هەرچییەک دەستی بۆ دەبەم دەبێتە نوور ،
هەرچییەک جێیدەهێڵم پشکۆیە
بێ یەکودوو من بڵێسەم …!

بێگومان ، لە نێو بیری (نێچە) مرۆڤەکان دەبێ مرۆڤی بەرز و دیار بن ، خودان بنەچە و شوهرەتێک و ناوێکی پایەدار و بەرزییان هەبێ ، ئەمەش ئەو مرۆڤانن□ن هەمیشە هەڵپەی ژیانێکی بەرز و پڕاوپڕ لە بەختەوەری و دەستگەیشتن بە خۆزگە و ئومێدەکانییانن ، کەسانێک بەرز لە ژیان و بەهای مرۆڤ بڕوانن ، ئەوکەسانەی / وەک بڵێسە تێنوون بۆ ئەم جۆرە ژیانە ، وەک عاشق شەیدای ژیانێکی شایستە بە مرۆڤن ، ئەو مرۆڤانەی کە لەم شوێنە بەرزە بۆ ژیان و ئومێدە گەشەکان و ئارەزووە جوانەکانییان دەڕوانن ، ئەوانە دەست بۆ هەر چییەک دەبن دەبێتە نوور ، هەرچییەک جێدەهێڵن دەبێتە پشکۆ ، ژیان و دەوروبەر دەدرەشێننەوە ، چونکە وەک بڵێسە خاوەن نیگا و ڕوانین و دیدگایەکی ڕۆشنن بۆ ژیان . لێرەدا ، لە نێو بەرهەمە شیعری و فەلسەفییەکانی نێچە ، هاوئاهەنگییەک و ئاوێزانبوونێکی گرنگی نێوان فەلسەفە و شیعر دەبینین ، کە هەردووك بە یەک ئاراستە تا ئەندازەی تێکەڵاوبوون ، فەلسەفە بە بەرگ و ڕوخساری شیعرییەوە ، شیعریش بە ناوەڕۆکی فەلسەفییەوە ، وەک ئەوەی گیانێک بن لە دوو جەستەدا . (نێچە) بەم هەوڵانەی توانی شیعر و فەلسەفە زێتر لێکنزیک بکاتەوە …!

نۆڤەمبەری ٢٠٢٠

سەرچاوەکان :

- کتێبی (چەند فەیلەسووفێکی بوونگەرا) .. نووسینی (فوئاد کامیل عەبدولعەزیز) وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە / (سامان عەلی حامید)
- کتێبی (ڕووبەڕوو لەگەڵ شیعر) .. نووسینی (ناڵە حەسەن) آ.

ئاکاری سوقراتی .. ئاراس سەعید

تێڕوانینی سوقرات دەربارەی لۆگۆس، واتا دۆزینەوەی ڕاستی و چاکە. ئەم جۆرە تێڕوانینە بۆ ئیتیکی ڕاشیونالیست، یان ئەقڵگەرایی ناسراوە، لەدیدی سوقراتەوە تاکە مەتیقی کردنە ئاکارییەکان ئەقڵە، چونکە لەدیدی سوقراتەوە، چاکە (زانینە).

لەمێژووی فەلسەفەدا، دوو شێوە تێڕوانین بەرامبەر عەقڵانییەت هەبووە، ئەویش (میتۆدی داپێنان و میتۆدی ڕەخنەگرانە).
لە وتە بەناو بانگەکەی سوقرات، دەبینین کە شوێنکەوتەی میتۆدی ڕەخنەگرانە بووە، کە دەڵێت؛" ژیانێک تاقی نەکرابێتەوە مانای ژیان نییە".
تاقیکردنەوە، واتا ڕەخنەکردن و تاقیکردنەوەی هەموو ئەو شتانەی زانینێکی ساختەمان لەبارەوە هەیە.
لەزاری ئەفلاتوونەوە وتەیەکی بەناو بانگی سوقرات دەخوێنینەوە؛
١"من دەزانم، کە نازانم، ئەوان نازانن، کە نازانن، وا دەزانن دەیزانن".
سوقرات یەکەمین فەیلەسووفە، کە بەدوایی شێنوکەو کردنی پرسە چەق بەستوو و ئارەشەکاندا دەگەڕێت بە دۆزینەوەی کەموو کورتی و هەنگاونان بە گەشەی مەعریفی. کاڕڵ پۆپەر دوای دووهەزار و چوارسەدساڵ سەدساڵ دواتر ئەو وتەیەی دوبارەکردەوە. پۆپەر دەڵێت؛

ئەمە کاتێک دەزانین هەڵە و کەموو کورتی تیۆرەکەمان لەکوێدا، هەنگاوێک لە زانین نزیک دەبێنەوە. دکتۆر ڕەهبەری مەحمود زادە دەڵێت؛ ٢" گەشەی مەعریفی واتا، دۆزینەوەی یەکێک لەکەموکورتییەکانی بۆچوونەکانمان، نزیکبوونەوەیە لە زانین".

پەیوەندی نێوان ئیتێک و مەعریفە، لەدیدی سوقراتەوە: سوقرات یەکەمین کەس بوو چەمکی ئاکار ئاوێتەی ئیپستمۆلۆجیا دەکات. ت ز لاڤین دەربارەی ئەخلاقی سوقرات دەڵێت؛" ئەخلاقی سوقراتی واتا دۆزینەوەی ئەوەی ڕاست و چاکەیە لەڕێگەی ئەقڵەوە".

دکتۆری ڕەهبەر دەڵێت؛ کەواتە ئەگەر بمانەوێ گرفتە ئاکارییەکانمان چارەسەر بکەین پێویستە سەرچاوەکانی زانینمان زیاد بکەین.

مەبەستی سوقرات لەم وتەیە؛ "کەس تووشی هەڵەی ئاکاری نابێت، مەگەر زانیاری لەبارەوە نەبێ". چونکە لەتێڕوانینی سوقراتەوە، چاکە زانینە.
هەرکەس زانیاری دەربارەی خراپەی گرفتە ئاکارییەکان هەبێت هەڵەناکات. ئەمە زۆر جار وتەی بریا باشترم بکردایە، بەکار دەهێنین. بەجۆرێکی تر لەدیدی سوقراتەوە هەر کەسێک تووشی هەڵەیەکی ئاکاری بێت ئەوکەسە، بێ ئەخلاق نییە، بەڵکو زانیاری تەواوی لەبارەی باشەوە نییە.
....

ئایا ئاکاری سوقراتی لەفەلسەفەی مۆدێرنتەدا، یان لەدونیای ئێستادا درووستە یان گرفتی هەیە. لەدیدی منەوە. سوقرات زانیاری دەربارەی غەریزە و مەتیڤە دەروونییەکان نەبووە، کاتێک قوتابخانەی زانستی دەروونشیکاریی و ڕەفتارناسیی دادەمەزرێت. چیتر ئاکاری سوقراتی ڕەخنە هەڵدەگرێت، چونکە مرۆڤ هەموو کاتێک لە دۆخی ئاگاییدا نیە، بەڵکو لەژێر کاریگەری غەریزە و مەتیڤە بایۆلۆژییەکاندا دەژێت، مرۆڤ کاتێک ژیان و ڕەگەزی دەکەوێتە ژێر مەترسی لەناوچوونەوە، زانیاری هەیە دەربارەی چەمکی باشە، بەڵام لەژێر مەتیڤە دەروونییەکاندا، هەڵەی ئاکاری دەکات.

سەرچاوەکان:

کۆبەرهەمەکانی ئەفلاتوون: وەرگێڕانی عیمران هاواری
ت.ز لاڤین: فەلسەفە بۆ هەمووان
و: ئارام مەحمود
دکتۆری ڕەهبەری محمود زادە، کۆرسی فەلسەفەی ڕۆژئاوا.

ئاراس سەعید

سەرچاوەی ناکۆکیەکانمان چییە؟ .. مەحمود عەبدوڵڵا

“لەجیاتی بێزاری لەباوەڕیان،پێویستە زیاتر فێربیت لەبارەی سەرچاوەی باوەڕەکانیان “

لەزەمەنێکدا دەژین کە بەڕاستی زەمەنی زۆربڵێی و چەنەبازییە.وەک دەڵێن ئەقڵمان بۆتە ئاردی ناودرک و کەنا بۆتەوە. بیروبۆچونەکان بەڕادەیەک لێک دورن کە ڕێگای لێک تێگەیشتنی ئاستەنگکردوە. حەزو ئارەزوو و خەونو ئاواتەکانمان بەڕادەیەک جیاوازن کە هەرکەسە یان هەرگروپە بەجیا و سەربەخۆ هەوڵدەدەن دونیایەک چێبکەن کە ئەویتر هەست دەکات بۆئەو دەبێتە جەهەننەم.

بەهایەکی گشتی نییە کە لێکمان نزیک بکاتەوە ،دەمارگیری بەجۆرێک تەشەنەی کردووە، کە هەوڵی سڕینەوە و دژایەتی هەستی خۆشەویستی و یەکتر قبوڵکردنی گرتەتەوە.لەکاتێکدا هەموان بانگەشەی کۆمەڵێک بەهادەکەن ،کە هاوبەشە لەنێوانماندا، بەڵام دەبینین کەسانێک کە بانگەشەی ئازادیخوازی دەکەن، لەناو هێزێکی کۆنەپارێزدا جێدەگرن. هەموانیش پێیان وایە لەسەر حەقن!نەک هەر ئەوە هەموان پاساویان

هەیە بە دونیابینی و بیروباوەڕەکانی خۆیان تەنانەت ئەگەر ئەو بیرو باوەڕانە ئەفسانەیی و دۆگما و سەرەتاییترین بیروباوەڕ بن، یاخود ئەگەر بیروباوەڕەو بۆچون و دونیا بینی مۆدێرن بن.

چۆن لەیەک تێبگەین بەبێ لەناوبردنی جیاوازیەکان جیاوازیەکان "کەمتەرخەمانە" و، بتوانین پێکەوە کاربکەین .
هەریەکێک لە ئێمە دەزانە کەمێک قسەو بیروبۆچونی بەرگوێ دەکەوێت، کە سەرمان دەسوڕمێت. چۆن دەکرێت کەسێک ئاوا بیربکاتەوە؟چۆن دەکرێت کەسێک تائەو ئاستە دۆگما بێت؟ هەندێجار لەو بیروبۆچونانە بێزار دەبین و هەندێجار پێکەنینمان پێیان دێت ، هەندێک جاریش وامان لێدەکات هەستی مەزنتربون لە ئەوانیر وامان لێبکات لەدژایەتیدا بەرەحم بین. من بانگەشەی یەکسانی لەنێوان بیروبۆچونەکان داناکەم ، بەڵام باوەڕم بەوە هەیە کە دەبێت ئەوانەی زیرەکترن هاوکاری ئەوانیتر بکەن هەر وەک بریتا بولەر دەڵێت: کاتێک باوکم بردومی بۆ تاقیکردنەوەی زیرەکی ئاستم سەرو ئاستی زیرەکی ئاسایبو، بەڵام باوکم ئامۆژگاری کردم و فێریکردم وەک چۆن دەبێت ئەوانەی سامانیان زۆرترە دەبێت هاوکاری ئەوانیتربکەن، ئاواش دەبێت هاوکاری کەسانێک بکەین کە ئاستی زیرەکیان لە ئێمە نزمترە، نەک بیانخەینە خزمەت خۆمانەوە.

بەر لەهەرشتێک دەبێت ئەوە بزانین کە هەرتاکێک بگریت بیروبۆچونەکانی خۆی پێ ڕاستن، خواپەرستترین کەس گاڵتە ی بە بیرو بۆچونی ئەشنگەرترین کەس دێت بەپێچەوانەشەوە. لێرەدا ئێمە ئەو دو ئاراستەیە هاوسەنگ ناکەین و هەوڵنادەین بەدوای ڕێژەی حەقیقەت دابگەڕێین، یان ئاستی لۆژیکی بوون . بەڵکو ئەوەی ئاشکرایە کە زهنی هەریەکێک لە ئێمە بەگوێرەی ئاست و شێوازی مەعریفەکەی حەقیقەت بەرهەم دێنێت. منێک کە باکگراوندێکی مەعریفی دینیم هەبێت ناتوانم لۆژیکیانە پاساوی بیروباوەڕەکانم بدەم. پێوەرەکانم لە جۆری مەعریفەکەمەوە سەرچاوە دەگرێت . ئەلبەر کامۆ لەوبارەیەوە دەڵێت: من ئامۆژگارێک پێم وابو زۆر ژیرم ، بەڵام بەلامەوە گرنگ نەبو، چونکە دەمزانی گەمژەکانیش هەمان هەستیان هەیە! بەڵێ هەریەکێک لە ئێمە دەکرێت ئەو هەستەی هەبێت کە ژیرترینەو داوەری لەبارەی هەموشتێکەوە بکات . بەچاوپۆشین لەوەی کە بێگومان دونیابینی پیاوێکی دینی و ئاینشتاین یەکسان نین. بەڵام چ پیاوێکی دینی هەیە ئاینشتاین و فرۆید بە گومڕا نەزانێت!

.کەواتا لێرەدا واز لەوە دێنین کە ڕاستە و کە هەڵەیە. هەتا ئەگەر سەرنج بدەینە ئاستی پەروەرشی هەرتاکێک بۆ بیرو باوەڕەکانی لەوانەیە

ئەوە بەدیبکەین هەرتاکەک ئەگەر گەمژەترین تاکیش بێت، هەزی بدەیتێ ویستی خۆی دەکاتە دەستووری وڵات. بەڵام هەز گەرچی حەقیقەتی هەیە بەڵام حەقیقەت نییە. هەز کوێرە و نالۆژیکییە.

چۆن لێک نزیک ببینەوە و بتوانین پێکەوە کاربکەین؟

ڕەنگە پێکەنیناتان بەوە بێت، کە بەڵام بیرو باوەڕ کاریگەری لەسەر لەزەتیش هەیە! ئێمە دەبینین بیروباوەڕ هەستەکانیشمان دەگۆڕێت کاریگەری هەیە لەسەر ئارەزوکردنی جۆری مۆسیقا، خوێندنەوە، فیلم و..تاد.
کەسێک کە گوێ لەقورئان دەگرێت لەوانەیە فرمێسک لەچاوەکانی بێت، کەسێکیتر بە پێچەوانەوە. دەبێت ئەوڕاستیە بزانین کاریگەریەکە لەناوەوەیە نەک لەدەرەوە، ئەوە وەڵامی دەرونی ئێمەیە بە ورژێنەرە دەرکیەکە، هەزە سیحریەکە لەدەرونی ئێمەدایە و پەیوەستە بە یادەوەری و ئاوات و حەزەکانمان ر هەربۆیە تاکەکی بەوادار سەری دەسوڕمێت کەسێک ئارەزوی گوێگرتن لەقورئان ناکات و دەی داناخورپێ، ئەو درک بەوەناکات کە ئەو هەستەی ئەو هەیەتی بە بابەتێک پەیوەستە بە بیروباوەڕی خۆی، بەیە هیچ پێویست ناکات خۆمان تێک بدەین وبەڕێین فڵان دەرێڕقەو خوا مەری لەدەداوە، بەڵکو لەڕاستیدا ئەوە مەعریفەو بیرو باوەڕی هەست و یادەوەری ئێمەیە وادەکات ئارەزوی چ ئاوازێک بکەین، هەرگیز زەحمەتە دوکەسمان هەمان هەستمان هەبێت بە ئاوازێک مەگەر ئەوکاتەی هاوفیکربین!

جان هایت دەرونناسی ئەمریکایی لەکتێبی زهنی دروستکار بەچارەسەری ئەم دەخە دەخی شێواوی کۆمەڵگا و پێکدادانی دونیابینیەکان پێشنیار دەکات کە لە جیاتی بەزاری و تووڕەیی لە بیروباوەڕی کەسانی تر، بەدوای سەرچاوەی بیروباوەڕەکانیاندا بڕۆین، بۆئەوەی بتوانین گفتوگۆ بکەین. وە پێویستە لەسەرچاوەی بیرو باوەڕەکانی خۆشمان بکۆڵینەوە! هایت پێی وایە شەش بەها هەیە کە هاوبەشە لەگەڵ دژەکانماندا، بەڕەچاوکردنی ئەم شەش بەهایە دەتوانین هاوکاری یەکتربکەین و لەیەکنزیک بینەوە و بتوانین گفوگۆ بکەین، لەجیاتی موجادەلە، چونکە ئاشکرایە بەنەزان دانان و کەمتر دانانی ئەوانیتر دەرگای گفتوگۆ دادەخرێت و مجادەلە ش ئامانجەکەی سەرکەوتن و ژێرکەوتن بردنەوە و دۆڕانە! . ئەلبەر کامە ش لەڕۆمانێکدا دەڵێت: هەموکەس پاساوی هەیە بۆهەر کاروبیرکردنەوەیەک بەیە مشتومڕ کۆتایی نایەت پاساوهێنانەوە درێژە دەکێشێت، لەوانەیە لەدەخی ئاوادا دوایین قسە بەهەزبێت، بۆئەوەی هەز دوایین قسەنەکات دەبێت ڕەچاوی ئەو شەش بەهایە بکەین، بەبێ گۆڕینی بیروباوەڕیش دەکرێت

پێکەوە بژین .چونکە وەک دەبینین هەندێجار مرۆڤ لەنێوان مەرگ گۆڕینی و بیروباوەڕ مەرگ هەڵدەبژێرێت! جا ئەو بیروباوەڕە ڕاست بێت یان هەڵە! من دیسان لێرەدا جیاوازی دادەنێم لەنێوان هەڵبژاردنی دوبیروباوەڕی جیاواز ناکرێت ئەمە مردن لەپێناو داگیرکاری و مردن لەپێناو وئازادی یەکسان ببینین،هەموشتەکان وەک یەک نین،ئەوەی حوکمی وەکیەکی لەسەر هەموشتێک بدات دەبێ کوێربێت!

شەش بەها کە پێویستە ڕەچاویان بکەین بۆ ژیان لەگەڵ ئەوانیتر ،شەش بەها کە دەروناس جان هایت پێشنیاریان دەکات بۆ تاکەکان و پێی وایە هەموان ئەم شەش بەهایەیان قبوڵن،لەبەرامبەر هەر بەهایەکیش خاڵی بەرامبەرو دژ هەیە. بەڕای هایت ئاستی گرنگی دانی ئێمە بەیەکێک لەوبەهایانە ڕەفتارمان دیاریدەکات. بە گەڕانەوە بۆئەوەی ئاخۆ ئەم بەهایانە فیترین یان جیهانین ،ئەوەی گرنگە لێرەدا بیزانین ئەوەیە ئەم بەهایانە ڕەفتاری مرۆڤ دیاری دەکەن،ئەمەش وادەکات ئێمە بزانین تاکێک چۆن و بیرلەچی دەکاتەوە ؟ بۆچی ئەوباوەڕەی هەیە. زانینی ئەم بەهایانە وادەکات هەستی لەسەرتریمان بەرامبەر ئەوانیتر نەبێت و بتوانین گفتوگۆ بکەین.

شەش بەهاکان و خاڵی بەرامبەر/ دژ

یەکەم : خەمخۆری / زیانگەیاندن :هەمومان یەک خێزانین پێویستە تا ئەوجێگایەی دەتوانین سەبارەت بە ئەوانی دی میهرەبان بین/ بەپێی ئیمکان هەوڵبدەین ڕەنج لەناوببەین.
دووەم :ئینساف و فێڵبازی:پێویستە کۆمەڵگە تێبکۆشێت بۆ ئینساف بێت و عەدالەت بەهەموان بەدی بێنێت چونکە دەست خستنە ناودەستی یەک باشتره لەزوڵم/وە پێویستە کەسانی فێڵبازو ساختەکار و مفتەخۆر و ئەوانەی شتەکان دەگۆڕن بەقازانجی خۆیان سزابدرێن.
سێیەم :وەفاداری و خیانەت :وەفاداری بەخێزان،گروپ،کۆمەڵگا و میللەت …تاد ، بەهەرکەسێک شتێکی ژیانیە ،ئەو هێزەیە کە ڕێگە لەگەڕانەوە دواوە دەگرێت.
چوارەم:ئازادی و سوڵتە: پێویستە تاکەکان ئازادبن لە ڕەفتارو بیرکردنەوەدا /تا ئەوشوێنەی زیان بە کەسانیتر نەگەیەنن.
پێنجەم:ڕێزلێگرتن و سوکایەتی . پێویستە تاکەکان خۆپارێز و نەرم و دلۆقان پاکدامەن و میانڕەوبن،چونکە ئەمانە دونیای ئێمە پایەدار دەکەن/و پێویستە تاکەکان لەڕەفتاری نا ئەخلاقی خۆیان بپارێزن.

شەشەم :دەسەڵاتخوازی و ڕوخاندن:ڕێزگرتن لەیاسا و دامەزراوە کۆمەڵایەتیەکان پێویستە ؛چ ئەو یاسایەمان قبوڵبێت و چ قبوڵمان

نەبێت،چونکە کۆمەڵگا لە سەر ڕێککەوتنی تاکەکان پێک هاتوە و پایەدارە/دەبێت یاسا ڕێزی لێبگیرێت ئەگەر خراپ بو لەناوببرێت
لەم شەش خاڵەدا ناکۆکی بەرچاو دەکەوێت. هەریەکێک لە تاکەکان بەهای زیاتر دەدات بە یەکێک لەوخاڵانە.بۆنمونە بەلای کۆنەپارێزانەوە پاکدامێنی،لەسەروی ئازادیەوە. بەلای دەسەڵاتخوازەوە دەبێت ڕێز لەیاسا بگریت هەرچەنەک بێت! بەڵام بەلای ئازادیخوازەکەوە یاسایەک کە دەبێتە هۆی چەوساندنەوە دەبێ لەناوببرێت. هەمومان لەوەدا هاوبەشین کە وەفاداری،ڕێز ،ئازادی ، ڕێزگرتن لەیاسا،خەمخۆری پاکدامێنی و …بەهای باشن، بەڵام ئەوەی کە ئێمە لەناو ئەوانەدا کامیان دەخەینە پێش کامیان شێوازی ڕەفتارمان دیاریدەکات. خاڵی دژ لێرەدایە کە هەموان دەڵێن حورمەت پێویستە،بەڵام بەلای کۆنەپارێزەکانەوە هاوجنسبازی دژی حورمەت و ڕێزی ئەوانە. کەواتا ئەوان گرنگی زیاتر بە پاکدامێنی دەدەن تائازادی. هیچ یەک لەم بەهایانە بە تەواوی هەڵەنیە. بەڵام هەندێک لەو بەهایانە باڵاترن لەوانی دیکە. بەبڕوای هایت ئێمە گرنگی زیاتر بەچ بەهایەک دەدەین دیاریکەری ئینتیمای سیاسیمانە. بۆنمونە ئەوەی کە پاکدامێنی بەلایەوە بەرزترین بەهایە ، ئینتیمای سیاسی بە کۆنە پارێزەکانە.ئەوەی ئازادی بە بەرزترین بەهادادەنێت ئینتیمای سیاسی بە هێزە ئازادیخوازەکانە .

مەحمود عەبدوڵڵا

بەنوسینی ئەم وتارە سودم لە وتارێکی- دیود باین وەرگرتوە،
بەناونیشانی نقطە اشتراک کە با دوشمن
خونی تان دارید

نەسیمی عەشق .. شیعری: ستیڤان شەمزینی

پێرە بە چرپە و بەدەم خەمەوە ئەمووت
لە هەموو ساتەکاندا هەر چاوەڕوانی تۆم
چاوەڕوانم وەک پەپوولە بفڕیت

دوور دوور بفڕیت
چوونکە من ئاسمانێکی قووڵی عەشقم
دەرگای دڵم بۆ پێشوازیی تۆ کردۆتەوە
بفڕە ئازیزم بفڕە
من زۆر لە مێژە چاوەڕێم
دوێنی تۆ هاتیت، من وتم
چیتر تەنیایی لە ئامێز ناگرم
مانگی چواردەی من هەڵهات
نەسیمی ئەشقم هەڵیکرد و
پریاسکەی خەمم پێچایەوە
بۆ هەمیشە، خۆم
لە دوورگەی دڵی پڕ ئەوینتا ون کرد
ئەمڕۆ هیچ هەواڵێکی تۆم نەزانی
دەرگای ئاسمانم راوەشاند و
جەرگی زەویم شەق کرد
وتم پەروانە تەنهاکەی خۆمم بدەنەوە
چوونکە فێری سووتانی
ئاگری عەشقی من بووە
سبەی کاتێک تۆ دەردەکەویت
گەردەلوولی ناو دڵم ئارام ئەبێتەوە
شەپۆلەکانی ئۆقیانووسی عەشقم رادەوەستن
گڕکانی تووڕەیی خەیاڵم دەنیشێتەوە
ئەگەر دوو سبەی بێی
ناهێڵم هەناسەت لە هەناسەم
دڵت لە دڵم، لێوت لە لێوم
جەستەت لە جەستەم
ئاگری گەرمی رۆحت
لە رۆحی سارد و سڕم بێتەوە
ئەگەر هەفتەیەکی تر بێی
ئەبینی وەک مناڵانی شار بزێو و دەست نەسرەوم
ئەوان بە خەیاڵ ئەستێرەکان بە چنگ ئەگرن
بەڵام من بە واقیع هەسارەی دڵت داگیر دەکەم
ئەوان بە خەیاڵ یاری فوتبۆڵ بە مانگ دەکەن
من بە واقیع دەمم لە شەکرە سێوی دەمتدا ئەتوێتەوە

تیرۆریزمی ئیسلامی و ئازادی دەربرین .. وەرگێڕانی کاوە عومەر

ئەم نوسینە لەسەر بنەمای دەقی چاوپێکەوتنێک ئامادەکراوە کە لەگەڵ تەلەفزیۆنی کەناڵ جەدید ئەنجامدراوە .

خەلیل کەیوان:هەواڵی سەربڕینی مامۆستای مێژوو،سامۆئیل پیتی،لەلایەن لاوێکی موسڵمانی بەبنەچە چیچانی وە لە دەوروبەری پاریس جهانی توشی شۆک کرد.ئەم مامۆستای مێژووە لە پۆلەکەیدا و لەدەرسێک سەبارەت بەئازادی دەربرین،ئەوکاریکاتێرەی پەیامبەری ئیسلام کەلە گۆڤاری چارلی ئیبدۆدا بڵاو کرابویەوە پیشانی قوتابیەکانی ئەدات.
هەر ئەمە بەس بوو بۆ ئەوەی بڕیاری سەربڕینی بدرێت و بەو شێوە دڵتەزێنە لە بەردەم قوتابخانەکەیدا جێبەجێ بکرێت. ئەم کوشتنە ئازار بەخشە، فەرەنساو جیهانی ڕاچڵەکاند وئەنجامیکی زۆری لێ کەوتەوەو بوەتە جێی باس.لەوانە هۆکارو ڕیشەی ئەم جۆرە ڕوداوانە ، تیرۆریسمی ئیسلامی و ئازادی دەربڕین و بابەتی بەرگری لە بەهاکانی کۆمەڵگەی سیکۆلار و هیتر سەبارەت بەم بابەتە وت وویژێک لەگەڵ حەمید تەقوایی ئەنجام ئەدەین.

دەوڵەت وبزوتنەوە ئیسلامیەکان ئیدیعای ئەوە دەکەن کە مامۆستا فەرەنسیەکە سوکایەتی بە پیرۆزیەکانی ئیسلام کردوەو بەو بیانوەوە ڕاشکاوانە بەرگری لەکوشتنی ئەو مامۆستایە دەکەن ، یان پاساوی بۆ دەهێننەوە.لەلایەکەوە دەوڵەتەکان وبزوتنەوە ئیسلامیەکان و لەلاکەی تریشەوە بەرگریکاران لە بەهاکانی سیکۆلاریزم لە بەرامبەریەکدا وەستاون.بێجگەلە کۆماری ئیسلامی ڕەجەب تەیب ئەردۆغانی سەرۆکی تورکیا،عومران خانی سەرۆک وەزیری پاکستان،وەزیری کاروباری دەرەوەی مەغریب لەناو ئەو کەسانەدا بوون کە ناڕەزایەتیان دژی ماکرۆن دەربڕی .لە وڵاتانی وەکو بەنگلادیش و پاکستانیش خۆپیشاندانیان بەڕێوەبرد،لە بەرەی بەرانبەریشدا خەڵکی فەرەنساش لە بەرامبەر ئەم کوشتنەدا ڕژانە سەر شەقامەکان، یەکێ لە

خۆپیشاندەرانی فەرەنسا وتی پەیامەکەیان لەم بارەیەوە ئاشکرایە: سەردەبڕین هەتا هیچ کەس بوێری ئەوەی نەبێت لە دژی بیرکردنەوەی ئێمە دەم بکاتەوە."بۆچی بابەتەکە هەتا ئەم ئاستە بێتە جیگای سەرنج؟

حەمید تەقوایی:هۆکارەکەی ئاشکرایە.دڕندەیی و تاوانێک کەلەم بابەتە تایبەتەدا ئەیبینی لە مێژووی هاوچەرخدا بێ وێنەیە.مامۆستایەک بەعالەمی ئاشکرا سەردەبڕن بەهۆی ئەوەی کە کاریکاتێرێکی نیشانی خوێندکارەکانی داوە.ئەم تاوانە لەژێر هەر پاساو بیانویەکدا ئەنجامدرا بێت ئەو پەڕی ترسناکی ئیسلامی سیاسی نیشان ئەدات.ئەبێت بەتوندی مەحکوم بکرێت و لەبەاوانە لەبەرامبەریدا بوەسترێتەوە..ئەم ڕوداوە بوە جێگەی سەرنجی خەڵکی دونیا چونکە هیچکەس چاوەڕوانی ئەوەی نەدەکرد کە تاوانێکی لەو شێوەیە لەم سەردەمەی ئێمەدا ڕوبدات،هەروەک ئاماژەتان پێدا بابەتی دەرسی مامۆستای قوربانی ئەم تاوانە ئازادی دەربڕین بو و ئەو وەک نمونەیەک کاریکاتێری گۆقاری شارلی ئیبدۆی نیشانی خوێندکارەکانی دابوو.ئەگەر یادتتان بیت بڵاو کردنەوەی یەکەمجاری ئەم کاریکاتێرانە ساڵی ٢٠١٥ بویەهۆی هێرشی هێزە ئیسلامیەکان بەسەر نوسینەگەی گۆقارەکەو تیرۆرکردنی ١٢کەس لە ئەندامانی دەستەی نوسەرانی و خەڵکی دونیا لەبەرامبەرئەوتەاوانەدا وەستانەوە.لەبەرامبەر ئەم کارەدڕندانەیەدا خەڵکی فەرنسا وئەورپاو وڵاتانی تر هاتنەمەیدان وهێرشی سەر گۆقاری شارلی ئیبدویان مەحکوم کرد.سامۆئیل پیتیش ئەوڕوداوەی بۆ خوێنکارەکانی ڕون دەکردبویەوەو بەرگری لە ئازادی بیروڕا دەربرین کردبوو.ئەمە بویە بیانویەک بۆ هێزە تاسەرئێسقان کۆنەپەرسەت وئینسان کوژە ئیسلامیەکان هەتا تاوانێکی ئاوا ئەنجام بدەن و لەئاکامدا، هەروەک ئاماژەتان پێدا،دەوڵەتە ئیسلامی ونیوە ئیسلامیەکان و هێزە وشک هەڵهاتوە ئیسلامیەکان دەست بکەنە هیرش کردنە سەر پێوەرەکانی سکۆلاریزم وهەرکەسێک کە بەرگری لەئازادی بیروڕا دەربڕین بکات.

لەلایەکی تری ئەم ڕوداوەوە بەرگریکاران لە سکۆلاریزم بەرگریکاران لە ئازادی دەربڕین و ئازاد بیرکردنەوە وەستاون و لایەکەی تریش هێزە کۆنەپەرست و ئینسان کوژە ئیسلامیەکانن کە دەیانەوێت بەزەبری شمشێرو سەربڕین و شتی ترەوە خەڵک بترسێنن. هەروەک ئەو مامۆستایە کەلە ناو خۆپیشاندانەکاندا وتی دەیانەوێت ئیتر هیچ کەس بوێری ئەوەی نەبێت کە بڵێت پشتی چاوی ئیسلام برۆیە.ئەبێت لەم شەڕەدا ئێمە بەتەواوی توانامانەوە بەرگری لە بەرەی سیکۆلارو ئازادی بیروڕا دەربڕین و ئاتەئیزم بکەین لەبەرامبەر ئەم دڕندە

ئیسلامیانەدا کە هاتونەتە مەیدان.

خەلیل کەیوان: هەندێک لە هێزە لیبریاڵەکان وتەنانەت بەشێک لەو چەپانەش کە خۆیان بە سیکۆلار دەزانن لەو باو□□دان کە ئازادی ڕا دەبڕین سوکایەتی بە باوەڕو پیرۆزیەکانی تاکەکان ناگرێتەوەو بەدیاریکراویش نا بێت سوکایەتی بە ئیسلام بکەیت. بۆچونی ئێوە لەم بارەیەوە چیە؟

حەمید تەقوایی: ئازادی بیروڕا دەربڕین مانای بەرگری کردن نیە لەهەر بیروڕایەک، نا بێت سوکایەتی بەکەسەکان بکرێت بەڵام گۆشەیەکی گرنگی ئازادی دەربڕین ڕەخنەگرتنە لە باوەڕەکان.
ئێمە رێز لەهەر بیروباوەڕێک ناگرین. بیروباوەڕی خورافیەکان و ئەو پیرۆزیانەی کە بەبەناوی بەرگری کردن ئەوان مرۆڤەکان دەبنە قوربانی نەک هەر نا بێت ڕیزیان لی بگیرێت بەڵکو ئەبێت ڕەخنەیان لی بگیرێت.
بەدرێژایی مێژووی ه□موو ئاینەکان لەپێناو بەرگری لە پیرۆزیەکانیان تاوانیان ئەنجامداوە. لە سەدەکانی ناوەڕاستدا لە ئەوروپا مەسیحیەت هەڵگەڕاوەکان و"ئەوانەی سوکایەتیان دەکرد" بە مەسیح هەر بەزیندویی لەناو ئاگردا دەیان سوتاندن، ئەمرۆش ئیسلامیەکان نوینەرایەتی ئەم دڕندایەتیە دەکەن، ئەیانەوەێت هەمان کاری سەدەکانی ناوەڕاست لەسەدەی بیست ویەکدا درێژە پێبدەن. خۆی بنەمای ئازادی بیروڕا دەربڕین ڕیک بەمانای ئەوەیە کە هەموو کەس مافی ئەوەی هەیە کە ڕەخنە لە دواکەوتویی و وشک هەڵهاتویی و خورافات ودەمارگیری و پیرۆزیە ئاینیەکان بگرێت. بەهەر شێوەیەک کە پیی خۆشە ڕەخنە بگرێت، بە باسی فەلسەفی وزانستی یان بەڕۆمان وکاریکاتۆر و فلیم و شانۆگەری ومۆسیقا و هەجوو کۆمیدی. ئەوانە هەمویان بەشێکن لە ئازادی ڕادەربڕین بەمانای فراوانی وشەکە.
لەبنەڕەتدا خەبات لە پێناو ئازادی ڕادەربێن دا لەدژی ئاین دەستی پێکردوە. لەسەدەکانی ناوەڕاستدا دەسەڵات بە دەست کڵێسا وە بوو هەموو شتێکی خست بووە ژێر ڕکێفی خۆی و .وە نەک تەنها ڕێگای بەڕەخنەگرتن لە ئاین نەدەدا بەڵکو ڕێگایان بەهیچ شتێکی زانستی و ڕاستیە زانستیەکان نەدەدا کە دەرب□درێت و خۆی بگرێت، ئەگەر لەگەڵ باوەڕی کلێسەو ئاینی مەسیحیەتدا ناکۆک بوایە. کەنیسە بەشێوەیەکی دڕندانە هێرشی دەکردە سەر ئازادئەندێشەکان،و وەک هەڵگەڕاو□ جادوگەر وکافر ئەیکوشتن وئەی سوتاندن و تروسکاییان لەژیانی خەڵک بڕی بوو، بوبونە لەمپەر لەبەردەم زانست وهەر بەرەو پ□ش چونیکی هزری و نوێخوازی و هەموو ئەم تاوانانە لەژێر ناوی ڕوبەڕو

بونەوە لەگەڵ سوکایەتی بە پیرۆزیەکان وخوداو پێغەمبەردا ئەنجام ئەدران.

لەبەرانبەر ئەم بارودۆخەو لە بزوتنەوەی ڕینسانس و بزوتنەوەی ڕۆشنگەریدا ئازادی دەربڕین وەک بنەما خرایەڕوو. پێشەوەکانی ئەو سەردەمە ڕایانگەیاند کە هیچ کەس مافی ئەوەی نیە کە ڕاستی بەسوکایەتی تێبگات و سەرببڕێت و دارکاری بکات وبسوتێنێت.
نەک تەنها لە ڕوی مێژوییەوە بەڵکو ئەمڕۆش بەرگری لە ئازادی لەکردەوەدا بەمانای بەرگریە لە ڕەخنەگرتن لە ئاین. ئاینداریەکان بەدرێژایی مێژوو ئازاد بوون کە لەسەر مینبەرو میحراب و کەنیسەو مزگەوت وهیتردا هەرچیان دەوێت لەدژی نەیارەکانی ئاین و ئاتەئیستەکان بیڵێن و نەک تەنها خورافاتی ئاینی بڵاوبکەنەوە بەڵکو لێبدەن وبکوژن و سەرببڕن. بەدرێژایی مێژوو ئەم کارانە ئەنجامدراون.
بەدەربرینێکی تر ئاینداریەکان هەمیشە ئازادی دەربرینیان هەبوە. بەرگری کردن لە ئازادی ڕادەربڕین واتە بەرگری لە مافی دەربڕینی دژە ئاین و ڕەخنەگرانی ئاین. ڕەخنەگرانیش لە ئاین ئەبێت هەروەکو ئایندارەکان مافی ئەوەیان هەبێت کە بۆچونەکانی خۆیان ڕاگەیەنن و ڕۆمان بنوسن وفلیم دروست بکەن وشیعر بڵێن و کاریکاتێر بکیشن و کۆمیدی وهەجوو بکەن. ئەبێت مرۆڤایەتی مافی ئەوەی هەبێت کەلەدژی ئاین و لەدژی هەر جۆرە پیرۆزیەک-پرۆزی ودەمارگری و چەق بەستویی و تابۆ میللی و ڕەگەزی و نەتەوەیی وئاکاری وهیترەکان- بەهەر شێوەیەک کە خۆی دەیەوێت دەریبڕێت. ئەمە ناوەرۆکی ئازادی دەربڕینە. هیچ کەس دەمی ئاینداریەکانی دانەخستوە. ئیسلام وئاینەکانی تریش بەردەوام خەریکن تەبلیغ بۆ بۆ بیروباوەڕەکانیان دەکەن وە تەنانەت لەزۆرێک لەوڵاتەکانیشدا لەلایەن حکومەتەکانەوە کۆمەکی مالی دەکرێن وە مینبەر دەخرێنە بەردەستیان. مانای عەمەلی و ڕاستی ئازادی ڕادەربیین واتە مافی ڕەخنە گرتن و دژایەتی ئاینیەکان.

ئەو کەسانەی کە ئەمڕۆ دەڵێن ناوەرۆکی ئازادی ڕادەربڕین "سوکایەتی" بەئاینی تێدانیە لە ڕاستیدا لە ئازادی ڕادەربڕین لە ناوەرک وفەلسەفەی هەبونەکەی دادەماڵن. ئازادی دەربڕین بەبی ڕەخنەگرتن لە پیرۆزیەکان هیچ مانایەکی نیە.

خەلیل کەیوان: تیرۆریزمی ئیسلامی بەتەنها کێشەی فەرنسا نیە. وڵاتانیکی تریش لە ئەوروپا لەگەڵ ئەم گرفتە ڕوبەڕوون. لەزۆرێک لەوڵاتانی ڕۆژئاواییدا گیتۆیەکی (ghettos) زۆر لە پەنابەران پێکهاتوە. هەڵاواردن وهەژاری لەم گیتۆیانەدا هاواردەکات. ئایا هیچ

پەیوەندیەک هەیە لەنیوان هەژاری وبێ مافی پەنابەران وتیرۆریزمی ئیسلامیدا لەفەڕەنسا و وڵاتانی تری ئەوروپا؟

حەمید تەقوایی: بەبڕوای من هەژاری وهەڵاواردن بارودۆخەکەی لەبارکردوە بەڵام تیرۆریزمی ئیسلامی ڕیشەکەی هەژاری و هەڵاواردن نیە. ئەو هەژاری وهەڵاواردنەی کە ئاماژەتان پێدا بەردەوام هەر هەبوە. زۆر پیش ئەوەی کە بزوتنەوە ئیسلامیەکان سەرهەڵدەن وزۆر پێش ئەوەی کە خومەینی وتالیبان وهیتر دونیا بیان ناسێ هەژاری وهەڵاواردن هەبوە وشەڕوشۆڕ و یاخی بونیش لەدژی ئەم هەژاری وهەڵاواردنە هەبوە.هەر لەم دەیەی دوایدا لەبەریتانیاو فەرەنسا، بزوتنەوەی هەلەک زەردەکان و ساڵەکانی پیشتریش ڕاپەڕینی دانیشتوانی قەراخ نیشینی شاری پاریس، خەڵکی شۆرشیان کرد لە دژی هەژاری وە سەرباری ئەوەی کە بەشێکی سەرکیان لە پەنابەرانی وڵاتانی لەئیسلام گیراو پێکهاتبون و ئەوکاتە ئیسلام وئیسلامیزم و سەربەین هیچ باسی نەبوو. لە ولایەتەکانی ئەمریکاشدا چەند شۆڕشێکی یەک لەدوایەکمان بینیوە کە دیسان پەیوەندیان بەئیسلامی سیاسییەوە نەبوە.
ئەوهەوساربچڕاویەی ئەمڕۆی بزوتنەوە ئیسلامیەکان بنەماکەی هەژاری نیە. بەڵکو لە بنەڕەتدا وڵاتانی ڕۆژئاوا خۆیان بزوتنەوەی ئیسلامی سیاسیان خستویە نیو گۆڕەپانەکە. تەنانەت هاتنەسەرکاری خومەینیش لە ئێران وتالیبان لەئەفغانسان لەبنەڕەتدا بە پشتیوانی ڕاستەوخۆی وڵاتانی ڕۆژئاواو تەنانەت بە نەخشەسازی ئەوان بو-تالیبان بەتەواوی دەستکردی پەنتاگەن بوو-دەسەڵاتیان بەدەستوەگرت.کاتی خۆی بۆ ڕوبەڕو بونەوەی کارتێکردنی سوڤیەت ئەم بزوتنەوانەیان گەورەکردنەوە؛لەئەفغانستان کارتێکردنی سۆڤیەت ولە ئێرانێکدا کە دەترسان پاش ڕوخانی ڕژێمی شا بکەوێتە ناو بازنەی کارتیکردنی سۆڤیەتیەوە.بەم پێیە هەردوو باڵەکەی ئیسلامی سیاسی دەوڵەتانی ڕۆژئاوا هێنانیانە ناو سیاسەتەوە.پاش هەرەس هێنانی شورەوی ئەم بزوتنەوە ئیسلامیانە هەوسارەکانیان پارچە پارچەکردو ئەمڕۆ بونەتە مایەی دەردەسەری بۆ دەوڵەتەکان لە پایتەختەکانی ڕۆژئاوادا.
کەوابوو باسەکە بەتەنها لەسەر ئاین وەکو باوەڕی تاکەکان نیە.باسەکە لەسەر بزوتنەوەی ئیسلامی سیاسیە.واتە بزوتنەوەیەک کە هەوڵ ئەدات ئیسلام ویاسا دڕندانەکەی ئیسلام بەسەر کۆمەڵگادا بسەپێنێت،ئەیەوێت یاسای تۆڵە سەندنەوەو دارکاری(شەلاق) و یاسای کۆیلەی سێکسی بەسەر ژناندا جێ بەجێ بکات و لەهەر وڵاتێک وەک ئێران دەسەڵاتی بەدەستوەگرتوە ڕۆژگاری خەڵکی “موسڵمانی” هەر ئەو وڵاتەی تاریک کردوە.ئەمڕۆش لە تورکیا ئەردۆغان هەوڵە جێخستنی

یاسا ئیسلامیەکان و خەیاڵی ژیاندنەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەسەریدا سەری هەڵداوە.
بەبڕوای من بنەمای ئەسڵی ئەم بزوتنەوە دژی ئینسانی ودڕندانەو تیرۆریستیە ئیسلامییە. بزوتنەوەیەک کە لە وڵاتانێکی وەک ئێران دەسەڵاتیان بەدەستەوە گرتوەو لە هەندێک شوێنی تر وەک حیزب وبزوتنەوە ئیسلامیەکانی وەک حیزبواڵلەی لە لوبنان خۆیان ڕادەگەیەنن وە یان لە شێوەی دارودەستەی چەکدار لە عێراق ویەمەن وسوریا سەرقاڵی کوشتارو خولقاندنی کارەساتن.
ئەمە کرۆکی مەسەلەکەیە. بەدڵنیایی ئەم هێزە ئیسلامیانە هەوڵ ئەدەن کە لەناو پەنابەرانی وڵاتانی لەئیسلامگیراودا کە لە وڵاتانی ئەوروپا لەپەراویزی شارەکاندا ژیان دەگوزەرێنن و هەژاری کاری تیکردون ولە مافەکۆمەڵایەتیەکان بێ بەشن هێز بگرن. بەڵام لەم لایەنەشەوە هیچ سەرکەوتنێکیان بەدەست نەهێناوە. من لەم کارە تیرۆرسیتیانەدا نەم بینیوە چ کۆماری ئیسلامی وە چ دەوڵەتی تورکیا وەیان وڵاتانی تری ئیسلامی ئیتر هەژاردەستیە بکەن و بەردی پەنابەرانی هەژار بدەن لەسنگیان وەیان بەپێچەوانەوە لەلایەن ئەوانەوە پشتیوانی بکرێن. هێرشەکەیان لە بنەڕەتدا سەبارەت بە بێڕێزی بوە بە پەیامبەری ئیسلام وسوکایەتی بوەبە موسەڵمانان. قسەیان ئەوەیە. واتە تەنانەت نە لەتیئۆری ونەتەبلغاتیشدا ئەمە هیچ شتێک نابینین سەبارەت هەژاردەستی لەلایەن ئەم بزوتنەوانەوە. لەڕاستیدا تەرۆریزمی ئیسلامی بزوتنەوەیەکی سیاسیە کە لەگەڵ بانگەشەی بەرگریکردنی لە ئیسلام داوادەکات کە دەوڵەتانی ڕۆژئاوا دەست لە سکۆلاریزم هەڵبگرن و داوایان لی دەکەن کە پەیمانەکی تایبەتی لەگەڵ موسەڵمانان ببەستن.

خەلیل کەیوان: ئەوە ئاماژەتان بەوەکرد کە خومەینی وتالیبان بە هاوکاری دەوڵەتانی ڕۆژئاوا دەسەڵاتیان بەدەستەوە گرتوە. هەر لەم بارەیەوە بەڵگەنامەی زۆر بڵاوکراوەتەوە، ماوەیەک لەمەوبەر هیلاری کلنتەن لەو کتێبەیدا کە بڵاوی کردوەتەوە ڕاشکاوانە ڕایدەگەیەنێت کە تالیبان دروستکراوی دەستی خۆمانە. لەم دوایانەشدا کارتەر ئاشکرای کردوە کە لەکاتی شۆڕشی ٧٩ ی ئێراندا، لەگەڵ بەریتانیا ڕاوێژیان کردوەو بەو ئاکامەگەیشتون کە لەبەرامبەر شۆڕشی ئێراندا پشتیوانی لە خومەینی و ئیسلامیەکان بکەن. لێرەدا پرسیارەکە ئەوەیە کە بۆچی لەم چەند دەیەی ڕابردودا ئیسلام وتیرۆریزمی ئیسلامی لە ڕۆژئاوا گەشەیان کردوە؟ دەوری سیاسەتی وڵاتانی ڕۆژئاواو دەوڵەت و وبزوتنەوە ئیسلامیەکان چیە لە گەشەی ئیسلامگەرایی وتیرۆریزمی ئیسلامیدا؟

حەمید تەقوایی:دەوری وڵاتانی ڕۆژئاوا تەنها لەو سنورەدا نەمایەوە کە خومەینی یان تالیبان زەقکەنەوە. ئەوانە بنەما سەرەکییەکانی دروست بونی تیرۆریزمی ئیسلامین بەڵام دەوری دەوڵەتەکان هەربەتەنها ئەوە نەبوو.جگەلەوە بەردەوامیش دەوڵەتانی ڕۆژئاوا و هەربەوجۆرە لەگەڵ بزوتنەوە ئیسلامییەکانیەکان و بەتایبەتیش لەگەڵ کۆماری ئیسلامیدا ڕێککەوتون و لەناو سیاسەتەکانی خۆیاندا جێگایان پێداون.وڵاتانی ڕۆژئاوا نەک هیچ کاتێک بەرگریان لە سکۆلاریزم نەکردوە لەوڵاتانی بە ئیسلام گیراودا بەڵکو بۆ بەهێزکردنی خۆیان وبەرەوپیش بردنی سیاسەتەکانیان دەوڵەت وهێزە ئیسلامییەکانیان بەکار هێناوە.ئەڵبەتە سیکۆلاریزم لە ڕۆژئاوا خۆشیدا ، زۆر گرنگی پێنادرێت جگلە فەرەنسا کە هەتا ئاستێک لەو بارەیەوە کارنامەیەکی باشتری هەیە.بەڵام هەرچۆن بێت وڵاتانی ڕۆژئاوا ئەو سیکۆلارە نیوەوناچڵەش بە شایستەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نازانن.بەپێچەوانەوە هەموو هەوڵێکیان بۆ هێنانە پیشەوەی هێزە ئاینی- نەتەوەییەکان بوە عێراق نمونەیەکی بەرجەستەی ئەو سیاسەتانەیە.لە عێراقدا دەوڵەتیکی بەتەواوەتی نەتەوەیی-ئاینیان هێنایەسەرکار.تەنانەت پۆستەکانیشیان دابەشکرد سەرۆک کۆماریان داوە بەکوردەکان و سەرۆک وەزیرانیان داوە بە شیعەکان وسەرۆکی پەرلەمانیان داوە بە سونییەکان.لە ئەفغانستانیش خەریکن لەگەڵ تالیبان ڕێک دەکەون،ئەیانەوێت دوبارە تالیبان بگێڕیننەوە بۆدەسەڵات.

ئەمەوێت بڵێم کە هێشتا وڵاتانی ڕۆژئاوا لە ساسەتەکانیاندا بەردەوامن لەسەر حسابکردن لەسەر هێزە ئیسلامییەکان .وە هەر بەو شێوەیە لەپاش هەرەس هێنانی بلۆکی ڕۆژهەڵاتەوە بزوتنەوەی ئیسلامی سیاسی بەردەوامیان هەبوەو گەشەیان کردوەو لە فراوان بونەوەدابون.

لەلایەکی تریشەوە زۆریک لەو هێزانەی خۆیان ناوناوە چەپ بەڵام لەکردەوەدا لەپەنای ڕاسترین هێزەکاندا وەستاون لەژێر ناوی خەبات لە دژی ئیمپریالیزمدا بەرگری لە حەسەن نەسروڵاو کۆماری ئیسلامی دەکەن.ئەم بارودۆخانە هۆکار بون بۆ ئەوەی کە بزوتنەوەی ئیسلامی سیاسی هێشتا بتوانن چالاک بن و دەست بە ئەم تاوانانە بەرن.

ئەبێت تیرۆریزمی ئیسلامی لەسەرچاوەکەیەوە وشک بکرێت. ئەبێت دەوڵەتانی ڕۆژئاوا نەک هەر تەنها لەوڵاتەکانی خۆیاندا بەرگری لە سکۆلاریزم بکەن بەڵکو ئەبێت لەوڵاتانی بە ئیسلام گیراویش چالاکانە بەرگری لێبکەن؛تاوانی دەوڵەتە ئیسلامییەکانی هاوشێوەی کۆماری ئیسلامی نەک تەنها لە ڕۆژئاوا ،بەڵکو ئەبێت ئەوانەش کە لەدژی خەڵکی لەوڵاتانی ژێر دەسەڵاتی ئیسلامییەکان،یان ئەوانەی کەلەژێر چالاکی وهێزی ئەواندا ئەنجام ئەدرێت مەحکوم بکەن و داوای دادگایی

کردنیان بکەن. ئەمە زۆر دەمێکە داوای بایکۆتی سیاسی کۆماری ئیسلامی دەکەین، ئەم بایکۆتی سیاسیە ئەبێت لە بەرامبەر هەموو ئەو دەوڵەتە ئیسلامیانەدا کاری پێبکرێت کە بە فەرمی وئاشکرا و تەنانەت بەکردەوەو ڕاستەخۆو ناڕاستەوخۆ بەرگری لە تیرۆریزمی ئیسلامی دەکەن. کۆماری ئیسلامی یەکێک لە بناغەکانی تیرۆریزمی ئیسلامیە لە ئێران وناوچەکەو جیهاندا و ئەبێت لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا بکرێتەدەرەوە. دڵنیابن ئەگەر وڵاتانی ڕۆژئاوا لە جیاتی دە ڕاگرتن وخۆگونجاندن لەگەڵ دەوڵەتان و هێزە ئیسلامیەکاندا ڕێگای بەرگری کردن لە کۆمەڵگەی سکۆلاریان بگرتایەتە بەر کارەکان نەدەگەشتە ئێرە. کاتێک وڵاتانی ڕۆژئاوا سازشیان کرد، دڵیان ڕاگرت وخۆیان گونجاند، لەلایەکی تریشەوە ئەوبزوتنەوانەی کەوابیر دەکەنەوە کە بە بەرگری لە "کلتوری ئیسلامی" وهێرشکردنە سەر"ئیسلامە فۆبیا" شەڕ لەگەڵ ئیمپریالیزم دەکەن بەداخەوە ئەنجامەکەی ئەوەیە کە ئەمڕۆ ئەبینین.

خەلیل کەیوان: ماکرۆن بە بەرگری لە بەهاکانی کۆماری فەرنسا ڕایگەیان کە لە بەرامبەرئیسلامی سیاسیدا پاشەکشە ناکەین ئەو جەختیشی لەوە کردەوە کە زنجیرەیەک ڕیکاری سیاسی ،دادوەری و حقوقی و ئاسایشی وپەروەردەیی لە دەستوریدا دادەنیت وەک کاری دژە تیرۆریستی، ئامادەکردنی لیستی گومان لیکراوانی کاری تیرۆریستی، کۆنترۆڵی مزگەوتەکان و ئەوانەی پیش نوێژی هەینی هاوردەکراوەکان دەکەن وداهات وبودجەکانیان و لەلایەکی تریشەوە فێرکردنی منداڵان لە سێ ساڵییەوەو چاودێری پۆلەکانی فێرکردنی عەرەبی وهیتر. ئایا ئەم ڕێکارانە بەسن لە بەرامبەر ئیسلامی سیاسیدا؟

حەمید تەقوایی: ئەم ڕێکارانە باشن بەڵام وەڵامیک نین بە ئیسلامی سیاسی.

پەنابەرانی وڵاتانی لە ئیسلامگراوەوە بۆ فەرەنسا زۆر دەمێکە لەو وڵاتە نیشتەجێن لەکاتێکدا دەرکەوتنی تیرۆریزمی ئیسلامی لەم دوو سێ دەیەی دوایدا دەکەوێتەدوای هاتنە پێشەوەی ئیسلامی سیاسی لەڕۆژهەلاتی ناوین. ئەبێت کێشەکە بەسیاسی وفراوانتر لەئاستی وڵاتێکی دیاریکراو ببینین. سەرچاوەی کێشەکە لەسیاسەتی وڵاتانی ڕۆژئاوا خۆیاندایە. ئەو دەوڵەتانە نەک هەر تەنها هۆکاری بردنە پێشەوەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان بون لە چوار دەیەی ڕابردودا بەڵکو هەوەک ئاماژەم پێدا هەتا ئەمڕۆش بە شێوەی جوراو جۆر درێژە بەهەمان سیاسەتی هاوکاری کردن ئەدەن لەگەڵ دەوڵەتان و هێزە ئیسلامیەکاندا. ڕویەکی تری مەسەلەکە پاشەکشەی هەموو بۆرژوازی جیهانیە لە پێوەرەکانی

کۆمەڵگەی مەدەنی ودەرگا ئاوەڵاکردنیان بوو لە بەردەم ئاین و نەتەوەچێتی لە کۆمەڵگەی موزائیکیدا.لەدوای کۆتایی هاتنی جەنگی ساردەوە دەوڵەتانی ڕۆژئاوایی ئەم هەڵوێستگیریە گشتیەیان گرتەبەر.لەکاتێکدا بە پێی سەرەتایی ترین ڕیساکانی مەدەنیەت و سکۆلاریزم وکۆمەڵگەی مەدەنی کە سەردەمێک شۆڕشی گەورەی فەرەنسی نوێنەرایەتی دەکرد نە ئەبوو هێزو دەوڵەتە ئیسلامیەکان لە دونیایی ئەمڕۆدا جێگایەکیان هەبوایە.
ئەبێت لە بەڕێز ماکرۆن بپرسیت ئایا هێشتا کاتی ئەوە نەهاتوە کە بایکۆتی کۆماری ئیسلامی بکەن؟وە داوای ئەوە بکەن کەلە روی سیاسی ودیپلۆماسی و کلتوری و وەرزشیەوە لەکۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بکرێتە دەرەوە؟ئایا کاتی ئەوە نیە کە لەڕیکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکان بڕیارنامەیەک پەسەند بکەن بۆ کردنەدەرەوەی کۆماری ئیسلامی لەو ڕێکخراوەدا؟ئایا نەدەبوو کە کۆماری ئیسلامی لە ڕیکخراوی جیهانی کار ئای ئێل ئۆ، بکرێتە دەرەوە؛ئایا ناکرێت ڕیگای بەشداریکردنی لە فیستیڤاڵە نێودەوڵەتیەکانی سینەماو پێشانگای نێودەوڵەتی کتێب و بۆنە کلتوری و هونەریەکانی تری پێنەدرێت؟بەڵێ، پێوستە پەروەردەو فێرکردن بکرێت لەڕویی بەهاکانی لائیک و سکۆلار و بەهاکانی ئاتەئیزمە وە ئەبێت لەگەڵ خوارافاتی ئاینی ڕوبەڕو بونەوەی کلتوری وڕۆشنگەری بکەیت بەڵام کێشەکە ئەوە نیە کە لەناکاو موسڵمانەکان خەونیان دیوەو ئیتر بەڕێزی کردن بە باوەڕەکەیان ناگرن و سەردەبڕن. نابێت ئێمە لەسەرحسابی خەڵکی موسڵمان و ئەوانەی بە موسڵمان ناسراون بنوسرێت ئێمە دەبێت بەناوی بزوتنەوە ئیسلامیەکان وئەو دەوڵەتە ئیسلامیانەوە بنوسرێت کە ئاڵای ئیسلامی سیاسیان بەرزکردۆتەوە. بۆ نمونە لەو وڵاتانی ڕۆژئاوادا ئەمڕۆ زیاتر لە ڕابردو حیجاب وبۆرقەع دەبینرێ. پێشتریش ژنانی موسوڵمان حیجابیان پۆشیوە بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ بوەتە باو سەرچاوەکەی لە باوەڕی ژنانی موسوڵمانەوە نیە،بەڵکو ئاڵای بزوتنەوەیەکی سیاسیە کە دەیەوێت بە یاساو ئەخلاقیاتی کۆڕوهەڵهێناوی ئیسلامی و تیرۆرو تەقاندن ئەیەوێت خۆی بەسەر دونیادا بسەپێنێت.
ئەمە جۆرێک بانگەشەیە، ئەمە جۆرێکە لە هێرش، جۆرە هێرشێکە بەسەر بەها شارستانیەکانی سەدەی بیست ویەک بەپشت بەستن بە ئیسلامی ١٤٠٠ساڵ لەمەوبەر و قورئان و میشک وشکی و دواکەوتوی هاوشێوەی. ئەمە ڕەوت و بزوتنەوەیەکی سیاسیە و ئەبێت هەر دەوڵەت وهێزێک کە خۆی بە بەرگریکاری سکۆلاریزم و مەدەنیەت دەزانێت لەبەرامبەر ئەمەدا بوەستێتەوە. ئەبێت دەوڵەتانی ڕۆژئاوا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیشدا بەرگری لە سکۆلاریزم بکەن ئەبێت وڵاتانی

ئیسلامی هاوشێوەی کەماری ئیسلامی، ئەو تاوانانەی کەهەر چەند مانگ جارێک لە وڵاتانی ڕۆژئاوا ڕوئەدەن هەموو ڕۆژێک لەوڵاتەکانی خۆیاندا ئەنجام ئەدرێن، لەکۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا بکرێتە دەرەوە.
ئیمە زۆر دەمێکە ئەوەمان ڕاگەیاندوە کە کەماری ئیسلامی نوێنەری خەڵکی ئێران نیە، بکوژی ئەوانە، نابێت بە فەرمی بناسرێت. ئەبێت وەک تاوانبارێکی دژی مرۆڤایەتی لەگەڵ ڕژێمی ئیسلامی ئێراندا مامەڵە بکرێت. ئەبیت هەمان سیاسەتیان لەبەرانبەر دەوڵەت وهێزە ئیسلامیەکانی تریشدا هەبێت. ئەبێت دەوڵەتانی ڕۆژئاوا نایانەوێت وبەرژەوەندیەکانیان لەگەڵ دەوڵەت وهێزە ئیسلامیەکاندا ڕێگایان پێنادات کە بەرانبەریاندا بوەستنەوە بەڵام من لەسەر ئەوباوەڕەم لەگەڵ پشت بەستن بە هێزی خەڵک لە وڵاتانی بە ئیسلامگیراو خۆیاندا وەکو هێزی ناڕەزایەتیە جەماوەریەکانی ئێران وخەڵکی عێراق ولوبنان لە دژی هێزە ئیسلامیەکان و هەروەها بە پشت بەستن بە سکۆلارو ئازادیخوازان و بیروڕای گشتی خەڵک لەوڵاتانی ڕۆژئاوا دەتوانرێت دەوڵەتەکان وناوەندە نێو دەوڵەتیەکان ناچار بکرێن کە هەڵوێستی مەحکەم ولەبڕاو بگرنەبەر لەبەرانبەر دەوڵەتە ئیسلامیەکاندا.
لایەنێکی ڕوبەڕوبونەوە لەگەڵ هێزە ئیسلامیەکاندا لایەنی دادوەری وحقوقیە. ئەبێت هەر دەوڵەت ودامەزراوەیەک کە خۆی بە بەرگریکاری مافەکانی مرۆڤ دەزانیت خوازیاری دادگایی کردنی هێزو دەوڵەتە ئیسلامیەکان بێت. ئاشکرا نیە کە ئیسلامیەکان ئیتر ئەبێت چ تاوانێکی تر ئەنجام بدەن هەتا سکاڵا لەدژیان تۆمار بکەیت. سەیرکەن کەماری ئیسلامی تەنها لەم ساڵەی دوایدا چ تاوانێکی سامناکی ئەنجامداوە. بە ئابڕویی ئەم ڕژێمە لەدونیا دەنگی داوەتەوە هەموان ئاگاداری تاوانی ئەم حکومەتەن، هەر لە کوشتاری ۱۵۰۰ کەس لە خەزەڵوەری۹۸ (ئۆکتۆبەری ۲۰۱۹) هەتا تەقەکردن لە فڕۆکەی نەفەر هەڵگرو هەتا لەسێدارەدانی بەندکراوانی سیاسی کە دواین بابەتی لە سێدارەدانی نەوید ئەفکاری بوو، ئاگادارن بەڵام هیچ دەوڵەتێک داوای دادگایی کردنی سەرانی کەماری ئیسلامی ناکات. هیچ کەس ناڵێت کەسانێکی وەک خامنەیی وڕۆحانی و سەرانی ڕژێمی تیرۆرو کوشتار لە ئێران دەبێت بدرێنە دادگا. ڕێگا چارە لەڕادایە. ئەبێت سەری ئەژدیهاکە پانکەیتەوە ئەژدیهاکەش کەماری ئیسلامیە.
تەنها لەگەڵ پەلاماری سیاسی ودادوەریە دەتوانیت کێشەکە چارەسەر بکەیت. باوەڕی ئیسلامی و ئەوەی کە بە نمونە لەپۆلی عەرەبیەکاندا لە فەرەنسا چی فێری قوتابیەکان دەکەن و هیتر بابەتێکی ترە ئەبێت پەروەردەو فێرکردن سکۆلار بێت، نابێت هیچ ئاینێک، مەسیحیەت یان ئیسلام یان هەر ئاینێکی تر بچێتەناو خوێندنگاکانەوە. ئەبیت لە ئاستی کۆمەڵگەدا لەڕووی ڕۆشنبیریەوە لەگەڵ خورافاتی ئاینی ڕوبەڕو

ببیتەوە وهیتر.ب□ام ئەم ستانداردو یاسای لائیک و پیشکەوتوانە ئەبێت لە ک□م□گاکانی وەک ئێران و یان عەرەبستانی سعودی و تورکیاو سۆمال وڵاتانی تری بە ئیسلام گیراودا پیادە بکرین وە ئەم کارە تەنها لە ڕیگەی پەلاماری سیاسی و حقوقی-دادوەری بە دەوڵەت وهیزە ئیسلامیەکان مەیسەر دەبیت.

خەلیل کەیوان: بۆ دەربڕینی ناڕەزایەتی بەرانبەر بە قسەکانی ماکرۆن،سەرۆکی فەرنسا،کە بۆ بەرگری لە ئازادی دەربڕین و بڵاوکردنەوەی کاریکاتێرەکانی پەیامبەری موسڵمانان،کردبوی وەزارەتی دەرەوەی ئێران بانگهێشتی نوینەری کاروباری فەرەنسایان لەتاران کردبوو کە ئامادەبێت.سوپای پاسداران ماکرۆنیان بە <<سەرۆک کۆماری نەفام و سەرکیشی فەرەنسا>>ناوبرد.کیهان شەریعەتمەداری،شەمعخانی وهیتریش هاتنە ناو مەیدانەکەوە.سەرۆکی دیاریکردنی بەرژەوەندیەکانی ڕژێم عەلی لاریجانیش ماکرۆنی مەحکوم کردو تەئکیدی لە هاوریی موسڵمانانی جیهان لە ڕوبەڕوبونەوەیان لەگەڵ ئەم دوژمنایەتیەی ئیسلامە کردەوە. بەبۆچونی ئێوە ئایا کۆماری ئیسلامی دەتوانێت سود لەم بارودۆخە وەرگرێت بەقازانجی پێگەی خۆی لەناو هیزە ئیسلامیەکاندا ؟

حەمید تەقوایی:بە بڕوای من کۆماری ئیسلامی لەوە لاوازترە کەبەم جۆرە تەبلیغات وهات وهاوارە بیەوێت پیگەیەک بۆخۆی بەدست بهن□ن□ت.ئەمە سەردەمی خومەینی و فتوادان لە دژی سەلمان ڕوشدی نیە.کۆماری ئیسلامی ئەمڕۆ لە هەموو ڕویەکەوە لاواز بوە.ڕژێم لە ناوخۆی ئێراندا لەگەڵ جوڵانەوەیەکی گەورەی خەڵکدا بەرەوڕو بوە.ئێمە هەر یەک دووسا□ □اپەڕین وناڕەزایەتیە جەماوەریەکانی شارەکان دەبینین کەڕوئەدەن،کۆمەڵگە لەمەیدانی جۆراو جۆردا لە دژی حکومەت کەوتوەتە جوڵە،لەناوچەکەدا پێگەی حکومەت زۆر لاواز بوە بەهۆی بزوتنەوەی جەماوەری خەڵکی لە عێراق و لە لوبنانەوە کەخواستی دەرکردنی کۆماری ئیسلامیان بەرزکردوەتەوە و داوای دەسکۆتا کردنی هێزە ئیسلامیەکان دەکەن لە وڵاتەکەیاندا ،لەڕوی ئابوریەوە حکومەت بەتەواوەتی تێکشکاوە،دزی و گەندەڵی دەسەڵاتداران وئایەتو□□ا ملیاردێرەکان لە کۆمەڵگەدا بێداد دەکەن و هیتر وهیتر.کۆی ئەم بارودۆخە مۆڵەت و بواری ئەوە ناداتا□ □ژ□م هەتا بە ئاڵای ڕەنگ پەڕیوی پاریزگاری لە پیرۆزیە ئیسلامیەکانەوە پێگەی خۆی دروست بکات.بەبڕوای من ئەم خاڵانەی کە ئاماژەت پێدا بۆ بەتاڵ نەبونی عەرزەوحاڵەکەیە.
بەشێوەیەکی گشتی هێزو دەوڵەتە ئیسلامیەکان ناتوانن بەم جۆرە ئیسلام

دۆستیە پیگەی خۆیان بەهێزبکەن.ئیستا بۆنمونە ئەردۆغان هەڵوێستی توندری لەدژی ماکرۆن وەرگرتوە بەڵام ناگات بەهیچ کوێ.گرفتی بنەڕەتی ئەم دەوڵەت وهێزە ئیسلامیانە بارودۆخ و پێگەی لەرزۆکیانە لە وڵاتەکانی خۆیاندا.هەوڵ ئەدەن بەم شێوە تەبلیغاتانە پێگەی خۆیان جێگیر بکەن.هەوڵ ئەدەن بە پشت بەستن بە دەمارگیری و خورافات وپیرۆزیەکانی ئیسلام پەردەپۆشی ئەو هەژاری وبێ مافی وتەنگ□ژ□ سیاسی وئابوریەی بکەن کە ڕوبەڕویبونەتەو□ ب□□□ام بە پیچەوانەوە زیاتر لەلایەن خەڵکەکەی خۆیانەوە ڕوبەڕوی بەرەنگاری دەبنەوە. لە عێراق و لوبنان ئەوە دەبینین و ناڕەزایەتیەکانی کۆمەڵگەی ئێرانیش وەک نمونەی بەرجەستەی ئەم بەچۆکداهاتنەی حکومەتە ئیسلامیەکانە. زیاتر لە چوار دەیەیە کە خەڵکی ئێران مانای ڕاستەقینەی پیرۆزی و یاسا و ئەخلاقیاتی کەڕوهاوردوی ئیسلامیان ئەزمون کردوە وە هەر بەوهۆیەوە هیچ کۆمەڵگەیەک ئەوەندەی کۆمەڵگەی ئێران دژی ئاین نین وخوازیاری مەدەنیەت ومۆدێرنیزم و پێچانەوەی دەزگاودوکانی هێزە ئیسلامیەکان نین لەکۆمەڵگەدا.

لەهەلومەرجێکدا پاساو هێنانەوە بۆ کوشتنی ئازاربەخشی مامۆستا فەرەنسیەکە بەبیانوی ئەوەی کە بیڕێزی بەئیسلام کردوە تەنها لەگەڵ تورەی وبیزاری خەڵکدا بەرەوڕود□ بێتەوە. بەبۆچونی من ڕژێم ناتوانێت هیچ سودێک لەم بارودۆخە وەرگرێت و شەپۆلێکی گەڕانەوە بەهۆی ئەم ڕوداوەوە دیتەوە کە بەپیچەوانەو□ پێگەی دەوڵەتە ئیسلامیەکان لاوازتر دەکات.

٢٠٢٠\١٠\٢٨

وەرگێڕانی کاوە عومەر

دارستان .. شیعر : ایرج جنتی عطایی

” جنگل”

شیعر : ایرج جنتی عطایی
ئاواز : بایک بیات

گۆرانی : داریوش اقبالی
وەرگێڕانی : پشکۆ ناکام

’’”””””””””””””“

پشتی سەر
پشتی سەر ، دۆزەخە
بەردەم
کۆشتارگای خەڵکە
رۆحی دارستانی ڕەش
بەدەستی لقەکانی□وە ئەیەوێ
ڕۆحم بکێشێ
گەر یەک لەحزەش بمێنمەوە
کونگەپەپۆکانیش ئەبن بە گوێچکە
پڵنگی زامدار ئەمرێ
ڕێگای ڕۆشتن ئیتر بەر چاو ناکەوێ
“ژووری شایی” بۆ سیس بوونی من
پیرە دارستانە

دڵمان ڕووەو ئەرزە
بە لق و چڵەکانەوە دیلە
ئاوا بوونی ئەبینم
ترسی ڕۆشتنی تۆ لە جەستەم
ترسی مانەوە لە دڵم
خەوی گەڕانەوە ئەبینم
هەنگاو بە هەنگاو
لەحزە بە لەحزە
سێبەری دوژمن ئەبینم

پشتی سەر
پشتی سەر ، دۆزەخە
بەردەم
کۆشتارگای خەڵکە
رۆحی دارستانی ڕەش
بەدەستی لقەکانی□وە ئەیەوێ
ڕۆحم بکێشێ

باقاوەیەک لەگەل حیزبە کوردیەکان بخەینەوە. محمد باپیر

باقاوەیەک لەگەل حیزبە کوردیەکان بخەینەوە…
یان
(انشقاق لە پارتە کوردیەکاندا.) لەحیزبی هیوا تاکو دروست بونی هاوپەیمان نیشتمانی
ن.محمد باپیر

هەموو حیزبەکان بە دریژای میژوو لە کوردستاندا ویستویانة شتی باشتر بکەن لە وەی بیشخؤیان باشتر بیت ،بؤیە لە حیزبي دایك جیابونەوە بؤ نمونە حیزبي (رزگاری) لە حیزبي (هیوا) جیابؤە علي اساس ببیتە بەدیل وشەن گرتەوەی بؤ حیزبي هیوا وەلە مەخابن هیجی بؤ نەکرا و ٠هةروەها حیزبي شیوعی کوردستانی جیابؤە لە حیزبي شیوعی عیراقی ئەویش بە هەمانشەوە جی بي نە کرا خەری بەرەوئاوارە بون چوو .

.هەروەها (یەکیتی نەشتمانی کوردستان) بالی مەکتەبي سیاسي لە پارتی دیموکراتی کوردستان جیابؤە وەك بەدیل و درەژەدان بەشەرشی نەە پاش نسکە ، هەرچەندە ماوەی 30 سال زیاتر ئەو حیزبە زەرترین چالاکی و شەهیدی بەخشی بە کوردستان و ئەستاش خاوەنی شورشی نوەە،شتی نوی پە بوو لەسەرەتادا خاوەن ایدایابو گەرانکاری گەورەی ئەنجامدا لە بزاڤی ەزگاری نەتەوەکەمان … ماوەیەك بە هەزبوو ،بەلام ئەودرەژەی نەدا ،ئەوەتا لە کؤتاید ا پاشةکشةی کرد.بالی حیزبي سؤشیالیست لە یەکیەتی جودابؤة گوایة شتی باشتر دەکات لة یةکیتی ئةویش نةی توانی ببیتە بەدیلی یەکیتی هەروەها کاتی خؤی (مەلا بەختیار) لە یەکیەتی جیابؤیەوە (ئالای شؤرشی) دامەزراند کە پیان دەگوتن(ئاش) ئەوانیش لە کؤتایدا هاتنەوە ناو حیزبي دایك ،هەروەها سامی عبدالرحمن جیابؤلە پارتي و حیزبي (پارتی گەلی) دامەزراند بەلام لە دەرەنجام ئەویش هاتەوە ناو حیزبي دایك و هیجی بي نةکراو نەی توانی ببیتە بەدیل کاتی خؤی نەهزەی ئیسلامی کە بەخەتی دوو ناسرابو لە(م.صلاح الدین محمد بها ادین) جیابؤە بةلام

ج سودى نةبو . ئةنصار الاسلام لة بزووتنەوە ئیسلامى جيابوە لەسەرەتادا بەیاننامەیەکیان دەرکرد و پارتى و یەکێتیان بەکافر دانان و شەڕی دەستەو یەخەیان کرد لەگەڵ یەکێتى نیشتمانیدا چەندەن ڕەڵەی ئەو گەلەیان بەکوشتیدا وخەلی حەمەیانئەنجامدا ، لە کۆتایدا چ سودی هەبو ئەو جیابونە جگە لەزیانى زۆر لە بزووتنەوەی ئیسلامی و لە ناوچونی خۆیان؟؟یانکوژران یان تةسلیم بون یان هەلاتن،(کؤمەلي ئيسلامى) بەسەرپەرشتى م. على بابيرلە بزووتنەوەی یةكبون جیا بؤە انشقاقى كرد ،علي اساس شتى نوى بةرهەم دينى گؤرانكارى دروست دەكات بەلام كواچى كرد؟بەو هؤيەوە ئيسلاميەكان درزيان تى كەوت و بي هيزتر بون هەلبژاردنی بجەشیان لەدەستدا ،وةك كورد دةلى كابرا لؤ ردينە جو سميليشى دان لەسةر ،سەحوە ی ئيسلاميش زەعيف بو لةبةر ئەو انشقاقە هەروەها (بزووتنەوە گؤران) لە(یەكیتى نەشتمانى) جيابؤە بەسەر پەرشتى كاك (نەوشەروان مصطفى) ،بەلام ئەوان تا رادیەك شتيانكرد واتە گەمەكەیانزوەک یەكەم ئەپسزيون شەقاند .زەرکەسدەیی:گەیان هەندە شتى لة یەكیەتیان زياتر پى بو توانيان پيش حيزبي دايك بكەونەوە بەلام ئەو انشقاقەش زورى نەخەياند دەنگؤ هەیە ئەوانيش ئيستا بەرشالاوى رەخنەی جەماوەری خەیان بونەوەو پاشە كشەیان كرد، بە هەر حال من مەبەستم ئەوەیە بلەم واقع سةلماندى هەر جيابونةوەو انشقاقيك لە مەژوودا هەمووی زەرەرو زیان پەشیمانیە و هيچ حيزبيك لة كوردستاندا نەى توانيوة ببيتە بەديلەكى تەواوبە حيزبى دايک بە هەموویان بەیەكەوە دەتوانن زەرر شت بكەن ....
ن.محمد بابیر جاوودەری سیاسی